

ETNOGRAFISK TIDSSKRIFT
JORDENS FOLK

NR. 4 - DECEMBER

2006 - 41 ÅRGANG

D Y R

JORDENS FOLK

Jordens Folk er et populærvidenskabeligt etnografisk tidsskrift, der udgives af Dansk Etnografisk Forening og udkommer med fire hæfter årligt. **Jordens Folk** udgives med støtte fra Kulturministeriets bevilling til almenkulturelle tidsskrifter og Aarhus Universitets Forskningsfond.

www.jordensfolk.dk

Ansvarlig for dette nummer

Jakob Krause-Jensen

Ansvarshavende redaktør Maria Louw

Redaktion

Maria Louw, Rasmus Kaae Munch, Lars Højer, Marie Bræmer, Lotte Meinert, Lotte Isager, Bjarke Nielsen, Jakob Krause-Jensen, Steffen Dalsgaard.

Aarhus Universitet, Afdeling for Antropologi og Etnografi, Moesgård, DK-8270 Højbjerg

Årsabonnement

220 kr. (inkl. moms og forsendelse)

Løssalgspris: Under 10 stk. - 60 kr. pr. blad.

Over 10 stk. - 40 kr. pr. blad

Årsabonnement inklusive medlemskab af Dansk Etnografisk Forening: 350 kr., 250 kr. for rabat-medlemmer.

Årsabonnement indbetales til girornr. 195 1408.

Henvendelse ved køb af numre

Dansk Etnografisk Forenings Sekretariat,
ved Linda Hellegaard

Afdeling for Antropologi og Etnografi,

Moesgård, DK-8270 Højbjerg

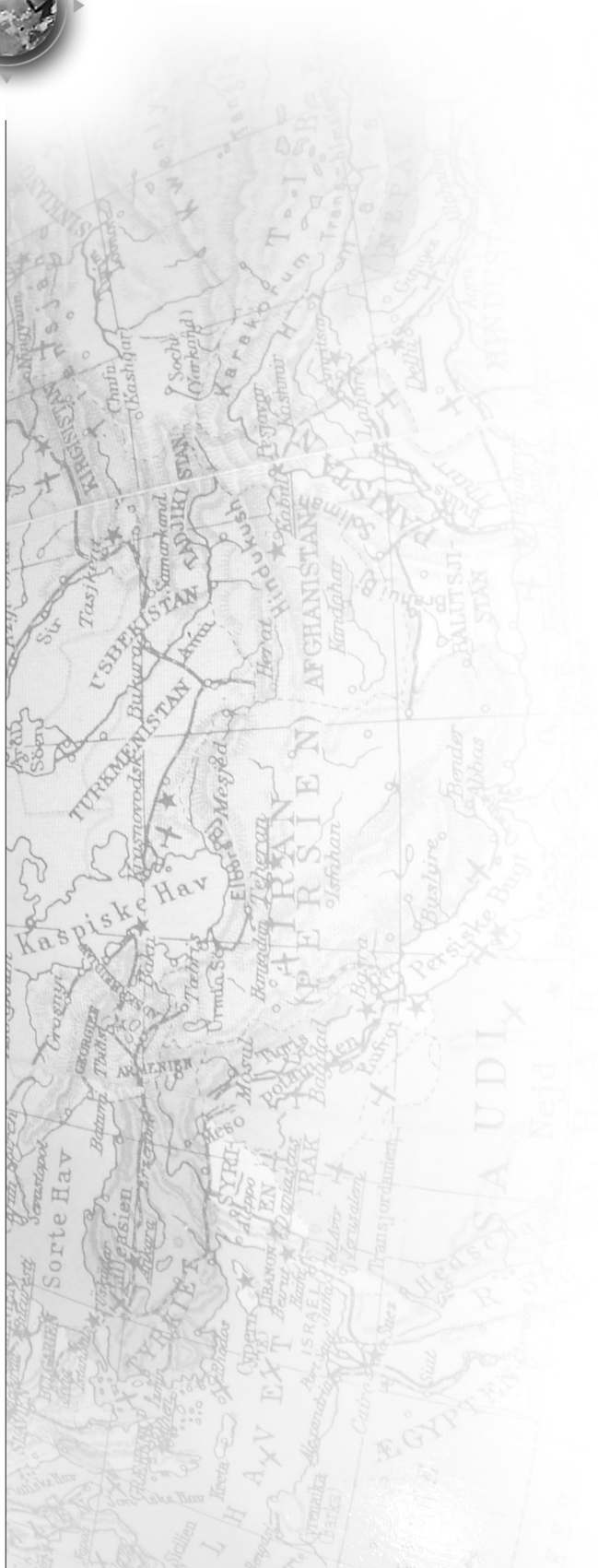
telefon +45 8942 4626.

træffetid onsdag fra 12 - 15

Billedtilrettelæggelse og layout Christina Dahl

Produktion Trøjborg Grafisk

Forsidefoto Christian Suhr Nielsen

D Y R

af JAKOB KRAUSE-JENSEN OG LOTTE ISAGER

'Dyr' er måske ikke umiddelbart det mest oplagte emne for et antropologisk tidsskrift. Og så alligevel: Dyr indgår på mange måder i menneskets sociale og kulturelle liv. Først som byttedyr, senere som brugsdyr og kæledyr. Og så er dyr, som Leví-Strauss påpegede, også "gode at tænke med".

"Dyret" defineres i mange sammenhænge som menneskets "Anden", og dyr har ofte fungeret som symboler på den natur, som mennesket forsøger at afgrænse sig selv i forhold til. Påstanden om, at mennesket nedstammer direkte fra aberne bliver, til trods for solide videnskabelige belæg, alligevel ofte bestridt. Og selvom flertallet af dette blads læsere formodentlig accepterer Darwins idé, så er det også klart for socialantropologer og etnografer, at mennesket er noget andet end et 'dyr' og kan studeres på andre måder end Pavlov studerede sine rotter. I forhold til naturen er mennesket noget særligt, fordi mennesket på den ene side opfattes som et naturvæsen. På den anden side er mennesker dog ikke kun instinkt-regulerede, men er bundet sammen i moralske fællesskaber med regler for, hvad der er forbudt og tilladt. Det at mennesket både er natur og kultur er et forhold eller paradoks, som mange myter kredser om og

forsøger at komme overens med.

Der findes mange eksempler på, at grænsen mellem mennesker og dyr opfattes som flydende: Dyr kan tildeles menneskelige, moralske egenskaber, som vi for eksempel kender det fra romaner og tegneserier: Peter Plys, Kammerat Napoleon, Kaninbjerget, Dyrene i Hakkebakkeskoven og Anders And: Ræven er "snu", og hunden er "trofast". Rotten opfattes af mange som et "ondt" og beskidt dyr - måske på grund af dens rolle i spredningen af pest og andre sygdomme. Omvendt kan mennesker også være "dyriske" på forskellige måder. For eksempel ved at være en varulv og midlertidigt krydse grænsen mellem menneske og dyr. Eller ved at være i 'instinkternes vold' og opføre sig hinsides de moralske forestillinger om rimelig adfærd.

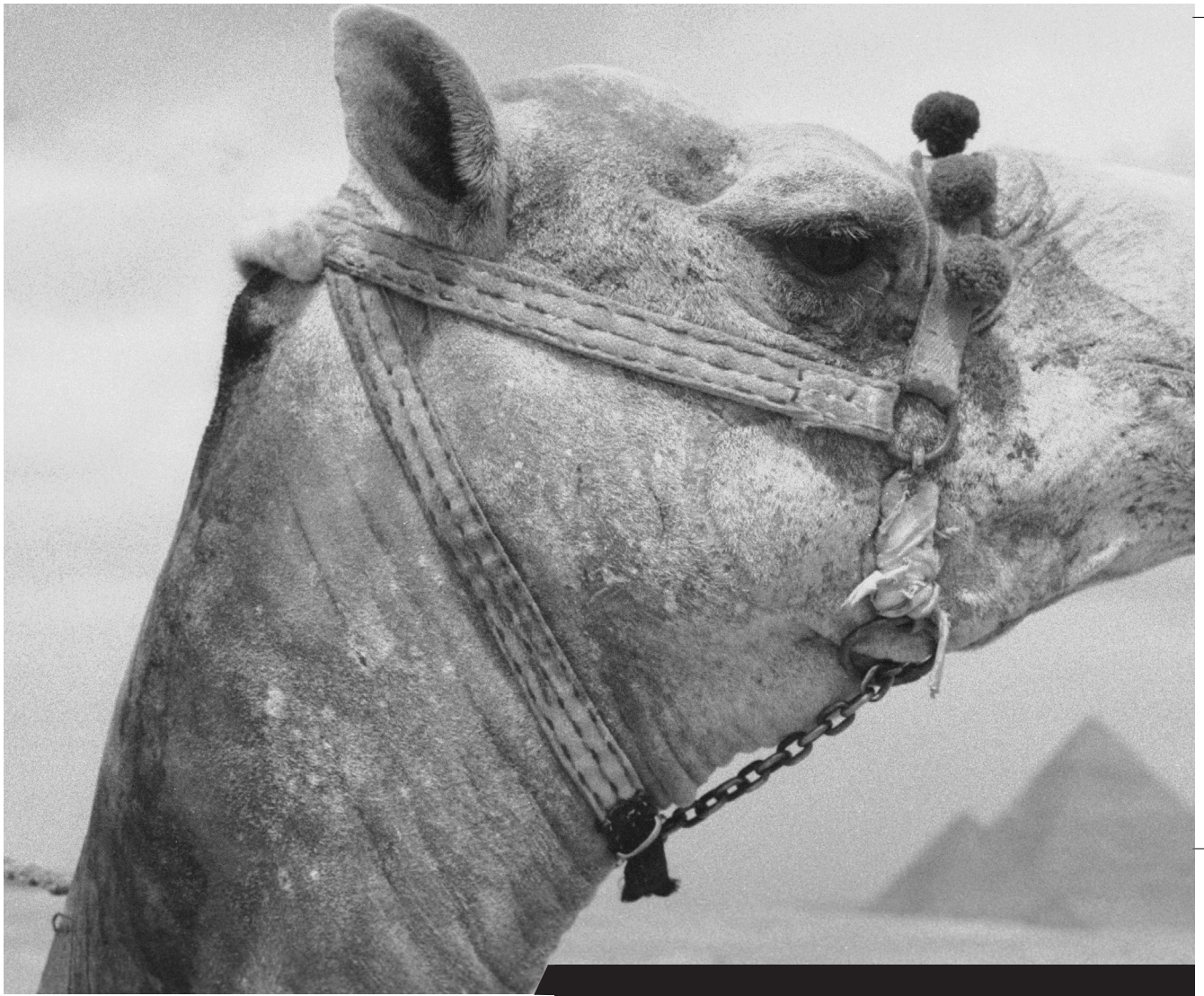
Rudyard Kipling skrev i sin tid om junglebarnet Mowgli, der blev opdraget af dyr. I dette nummer fortæller Jane Mejdahl, at danske børn også i en vis forstand opdrages af dyr. At der findes en særlig forbindelse mellem dyr og børn, er også temaet i Henrik Treimos artikel, hvor han argumenterer for, at strandkrabber kun eksisterer i barnets univers.

Nogle dyr spiser vi, andre bestemt ikke. Ideen om at sætte tænderne i en hund fylder sikkert de fleste af dette blads læsere

med væmmelse. Omvendt betragtes det at spise grisekød andre steder i verden som noget svineri. I Danmark kan visse dyr dele hjem med mennesker, have navne, få dyrelykk piller og blive begravet på dyrekirkegårde.. Sara Heil beskriver i sin artikel, hvordan besten er et brugsdyr med en ophøjet og til tider guddommelig placering i vores kulturhistorie. Fisk derimod er i visse henseender knapt at betragte som dyr, men klassificeres på niveau med grøntsager. For eksempel 'slagtes' fisk ikke, men 'renses' som Anne Sofie Christensen skriver.

Antropologer har beskrevet, hvordan dyr er blevet brugt som modeller for menneskets kulturelle klassifikationer - f. eks. i forbindelse med relationerne mellem totem-grupper i Australien. De fleste nationalstater har også i dag dyr som nationalsymbol. I Australien indgår kænguruen og emuen i det nationale våbenskjold, selvom Australiernes syn på og omgang med deres oprindelige natur ifølge Lars Jensen er fyldt af modsigelser. I Ægypten er det kamelen, der spiller rollen som turistmagnet og nationalt symbol, som Christian Suhr Nielsen beskriver det i sin artikel om kamelens rolle i den ægyptiske turistindustri. ■

God læselyst

Før kameler går til angreb, udstøder de en langstrakt hvislende piben til advarsel inden helvede bryder løs. Det vidste den engelske kvinde, der var på sightseeing ved pyramiderne, ikke. Tværtimod opfattede hun lyden som opfordring til at fortsætte med at æde det store dyr på mulen. Kameldriveren tog et fast greb i grimen og hævede sin stok, så kamelen lige akkurat kunne skimte den ud af øjenkrogen: "He

wants to kiss you, madame!" Selvom kamelen rasede over hendes kærtegn, var det vigtigt at holde kvinden hen et par minutter endnu. Hendes mand stod nogle meter derfra og forhandlede med en anden kameldriver om betalingen for deres netop overståede kameltur. Så længe han var alene - uden mulighed for at diskutere prisen med sin kone - var forhandlingssituationen til kameldriverens fordel.

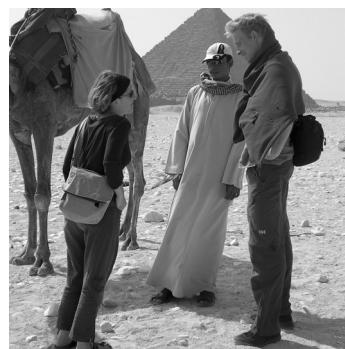
HE WANTS TO KISS YOU, MADAME!

OM HVORDAN KAMELDRIVERE
SÆLGER KAMELTURE TIL TURISTER
VED PYRAMIDERNE I GIZA

af CHRISTIAN SUHR NIELSEN

Når kameldrivere sælger kameltre til turister ved pyramiderne i Giza udnytter de vestlige forestillinger og drømme om kameler, beduiner og eksotiske rejser med karavaner gennem Sahara. Derudover bruger de kamelelen til at transportere turisterne væk fra pyramiderne og undervejs forvandle deres fokus på de faraoiske monumenter til et fokus på dem selv og deres dyr. Ved at adskille turisterne eller ved at la-

de turisterne sidde på kamelen, mens betalingen foregår, bruger de endvidere kamelen som magtmiddel til at fravriste så mange penge som muligt fra turisterne. I situationen ovenfor bruges kamelelen til at holde en kvinde adskilt fra hendes mand, så han ikke kommer i tanke om, at det måske alligevel var for mange penge at betale for den kameltre. Kameldriveren ved, at kvinden gerne vil røre og kæle for det store eksoti-

Forfatteren i færd med at sælge kameltre til fransk turist.

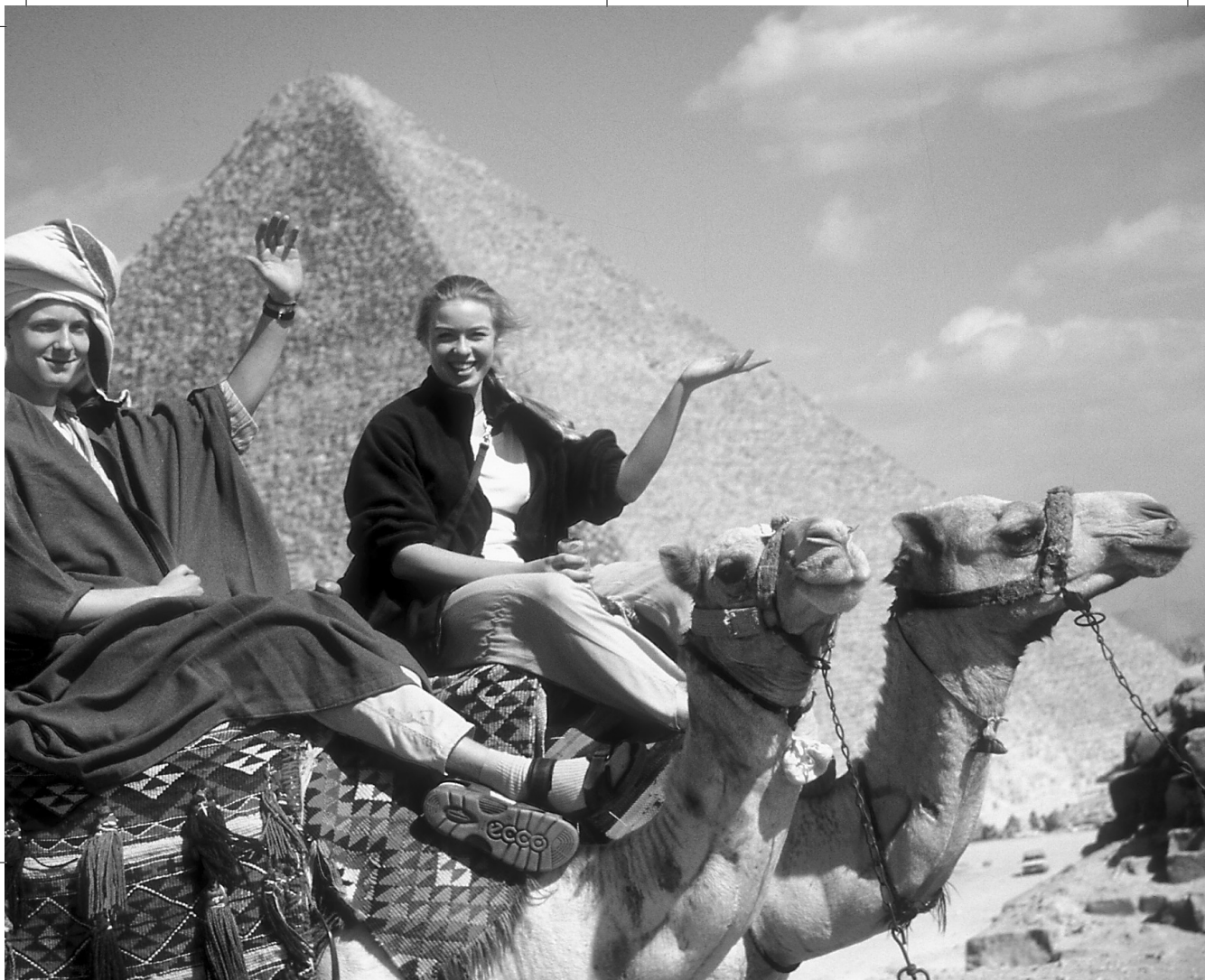

ske dyr, og med sin stok tvinger han dyret til at tilpasse sig dette ønske. Gennem to århundreder har kameldriverne bedrevet denne forretning. Selvom kameler - ifølge arkæologerne - ikke har nogen direkte historisk forbindelse til det faraoniske Ægypten opfattes kameler og pyramider af mange turister i dag som mere eller mindre uadskillelige. Millioner af fotos af turister på kameler foran pyramiderne har sat Ægypten på landkortet - ikke bare som faraonerne, men også kamelemes land.

Beduin fotografiet

Når turister spadserer rundt mellem pyramiderne på Giza Plateauet, bliver de ofte bombarderet med tilbud fra kameldriverne: "Hello Sir, take one picture. One picture, no money, I'm Bedouin". Dette tilbud om at fotografere en beduin på en kamel udgør hjørnestenen i kameldrivernes forretning. Kamelen indgår her som en af ingredienserne i kameldrivernes forsøg på aflede turisternes opmærksomhed fra pyramiderne til beduinen. Kamel-

driverne ved, at næsten alle turister gerne vil fotografere kamelerne ved pyramiderne - blandt andet fordi mange turister forsøger at tage billeder i smug, mens de tror kameldriverne ikke opdager det og således ikke vil forlange penge for det. Derudover udnytter kameldriverne vestlige forestillinger om beduiner som særligt generøse og gæstfrie folk. Kameldriverne ved, at turister ofte finder det svært og uopdragent ikke at tage imod, hvis de bliver tilbudt en gave. Og selvom gaver i prin-

cippet gives frit, er det i de fleste samfund - som også sociologen Mauss påpegede det - god skik og brug at give en gave igen, når man har modtaget en. Således iscenesætter kameldriverne 'beduin fotografiet' som noget andet og mere end blot en vare, der kan købes for en på forhånd fastlagt sum af penge. I stedet giver kameldriverne turisterne mulighed for at få et personligt minde med hjem om deres møde med folk fra en anden kultur og en anden verdensdel. Da 'beduin fotografi-

et' bliver fremstillet som en gave, har det som sådan ikke nogen pris. Efterfølgende gør kameldriverne det dog naturligvis klart, at de gerne ser at turisterne giver en modgave - helst i form af dollars eller euros: If you are happy, make me happy.

You look like Lawrence of Arabia

Hvis det lykkes for kameldriverne at få turisterne til at tage beduin fotografiet er næste skridt at forsøge også at få turisterne med

på billedet. Ofte vil en kameldriver bede turisten om lige at holde hans stok. Når turisten har taget imod stokken, får kameldriveren sit dyr til at sætte sig ned. Turisten står nu beredvilligt med sit kamera i den ene hånd og kameldriverens stok i den anden. I stedet for at tage stokken tilbage udnytter kameldriveren situationen til at vikle et arabisk tørklæde om turistens hoved, mens han forklarer, at det nu er tid til at tage et billede af turisten ved kamelen. Ofte udtrykker kameldriveren beundring

over turistens udseende og siger, at hun eller han nu grangiveligt ligner Lawrence of Arabia. Ikke alle turister og især ikke yngre turister kan huske, hvem Lawrence of Arabia var, men de fleste nikker genkendende til idéen om et billede af sig selv udklædt som beduin på kamel.

På dette tidspunkt er det svært for turisterne at vriste sig ud af kameldriverens greb. Kameldriveren virker overvældende og glad og at skuffe ham ved at give ham stokken tilbage - som han i givet fald vil nægte at modtage - og tage det flotte tørklæde af hovedet synes svært for de fleste turister, som ikke ønsker at virke ubehøvelde overfor de lokale ægyptere.

Ved at definere situationen som munter venligssindet gavegivning mellem folk fra forskellige kulturer lægger kameldriverne således en form for følelsesmæssigt pres på turisterne til at tilslutte sig gavegivningen eller i hvert fald ikke åbenlyst at skuffe den.

At bruge magt overfor turister

Når kameldriveren har viklet tørklædet om turistens hoved, gælder det om at få fat i turistens kamera og derefter placere turisten ved - og i bedste fald ovenpå - kamelen. Fra denne position har kameldriveren den optimale magt over turisten. For det første vil de fleste turister, når de nu en-

delig sidder her på toppen af en kamel med et tørklæde på hovedet og med pyramiderne i baggrunden egentlig gerne have taget det foto, så de kan vise det til deres venner og familie, når de vender hjem fra ferien. For det andet er mange turister forvirrede over, hvordan de så hurtigt endte helt heroppe, og mange er dertil ængstelige for, hvad kameldriveren kan finde på at gøre med deres kamera, idet de har hørt de verserende rygter om kameldriverens tyvagtighed. Imidlertid er det næsten uoverkommeligt at gøre noget ved situationen: dels fordi der er mere end to meter ned fra kamelen, men især også fordi kameldriveren

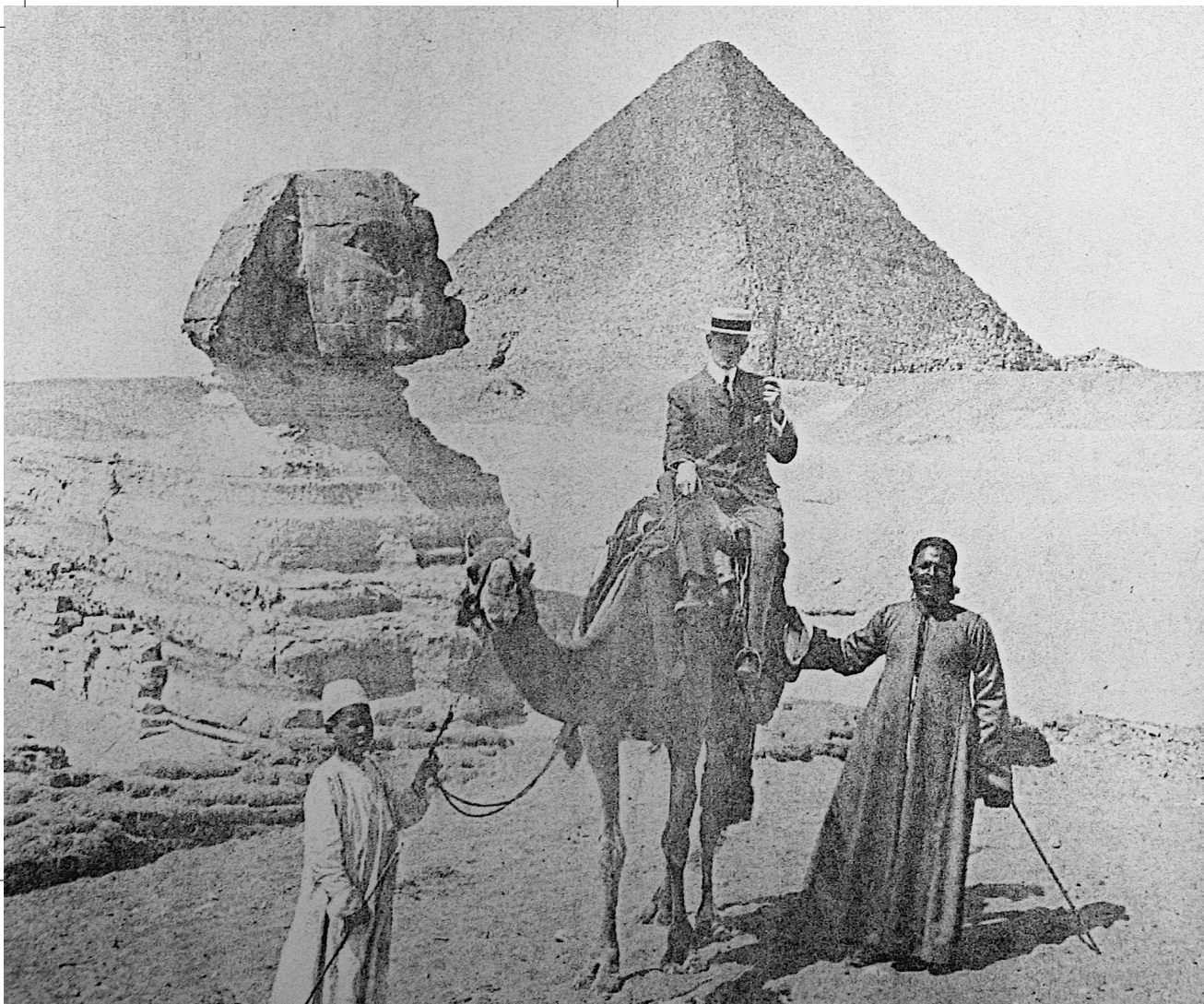
fortsat virker begejstret og fuld af gode intentioner og med ord og fagter forsøger at få turisterne til at smile og vinke og gøre det bedste indtryk på "the Bedouin photo". At skuffe sådan en gestus virker ikke blot uopdragent på mange turister, men er også angstprovokerende, idet mange har hørt historier om den skånselsløse brutalitet, som kan komme op i disse ellers gæstfrie og generøse beduiner, hvis nogen kommer for skade at fornærme dem eller krænke deres ære (jf. igen historien om Lawrence of Arabia).

Kameldriverne har årelang erfaring med turisterne og forstår derfor at udnytte turisternes ek-

sotiske fantasier om beduiner og ikke mindst den følelsesmæssige forvirring, der opstår, når de sidder helt deroppe på kamelen. Hvis turisterne således forsøger at bryde definitionen af situationen og forlanger at vide 'hvad det koster' at få taget et billede af sig selv på en kamel eller ligefrem forlanger at få deres kamera tilbage, spiller kameldriverne ofte alvorligt krænkede over, at turisterne således bespøtter og nedgør deres gæstfrihed til ren økonomisk bagtanke.

At anvende direkte fysisk magt overfor turisterne ved ligefrem at stjæle deres kameraer eller ved at lade dem blive siddende på kamelen, når de eksplicit siger, at de

vil ned, er dog utænkeligt for langt de fleste kameldrivere. En sådan magtanvendelse er strengt religiøst fordømt, og blandt kameldriverne verserer mange historier om, hvordan folk, der har gjort brug af fysisk magt til at skaffe sig adgang til turisternes penge, senere er blevet hjem søgt af alverdens sygdomme og ulykker. Penge erhvervet ved fysisk magtanvendelse kaldes metaforisk for 'ildens penge', og køber man eksempelvis mad for disse penge, risikerer maden således at brænde i ens mave. Hvor kameldriverne derfor gør meget for ikke at overskride denne grænse for, hvad der ifølge den religiøse moral er acceptabelt og uacceptabelt,

Turist på kamel i 1865. Ukendt fotograf. Reproduceret fra: D'Hooghe og Bruwier (2000): The Great Pyramids of Giza. Vivo International.

belt, taler de dog om en 'anden' form for magtanvendelse [?'fia thaniya], som ligger i gråzonen af, hvad der er moralsk acceptabelt, men som kan retfærdiggøres med reference til turisternes relative rigdom og til det faktum, at enhver er nødt til at skaffe sig penge til at forsørge sin familie. Denne 'anden' form for magtanvendelse består netop i lige akkurat at gå til stregen, at overhøre turisternes indirekte beskeder om, at de gerne vil ned fra kame-

len, at ignorere spørgsmål om, hvad det egentlig koster at ride på kamel, og således udnytte turisternes forvirring over på én gang gerne at ville have det billede af dem selv på kamel foran pyramiderne og samtidig at være ængstelige for, hvad denne mystiske beduin kunne finde på at gøre med dem.

Turistindustrien ved pyramiderne

De fleste turister tager til pyramiderne for at se og opleve at-

mosfæren ved de ældgamle monumenter. I følge guide-bogen Lonely Planet er det imidlertid vanskeligt på grund af de konstante tilbud fra den moderne ægyptiske turistindustri i form af souvenir-sælgere, kameldrivere og turist guides. Selvom vesterlændinge har drømt og fantaseret om pyramiderne siden Herodot, så blomstrede den vestlige fascination af det gamle Ægypten først for alvor i Oplysningstiden. Siden dengang er utallige histori-

er blevet fortalt og genfortalt om 'umuligheden' af pyramidernes konstruktion; om mumier befængt med forbandelser og ældgamle sygdomme; om mystiske magter fra det ydre rum; om glemte teknologier og ikke mindst om uvurderlige skatte gemt i gravkamre under tonsvis af sten, muligvis med hemmelige udgange til Nilen bevogtet af krokodiller. Derudover er en ny videnskab blevet bygget op under navnet 'egyptologi' samtidig med adskillige alternative teorier om pyramidernes hemmelige anvendelse som urgamle masseødelæggelsesvåben og som 'akustiske kraftværker' samt vidtløftige idéer om globale konspirationer mellem indflydelsesrige akademikere, politikere og aliens.

Den vestlige fascination af pyramidene udviklede sig samtidig med en stadigt større strøm af besøgende i Ægypten. En af de tidligste beretninger om en begyndende turistindustri i Giza er skrevet af Carsten Niebuhr, som i 1762 reporterer, hvordan hans selskab først blev spurgt om drikkepenge, derefter chikaneret og på en senere tur endda blev berøvet af lokale beduiner. Efter Napoleons felttog i 1798 og den efterfølgende udgivelse af "Description de l'Égypte" blev Ægypten endnu mere populært i de europæiske hovedstæder, og europæiske rejsende begyndte at strømme til landet - heriblandt notabiliteter som Gustave Flaubert, David Roberts, Florence Nightingale og Edward Lane. I kølvandet på disse udviklede turistindustrien sig, og allerede i 1843 kunne Dr. Richard Lepsius således beskrive, hvordan hans

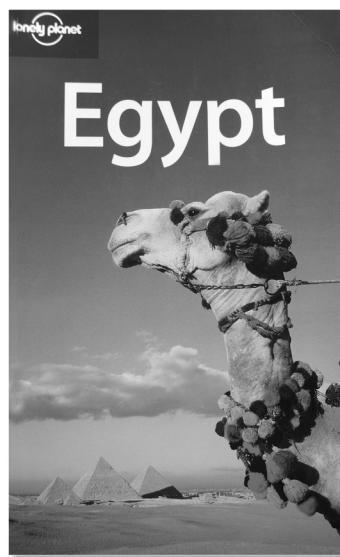
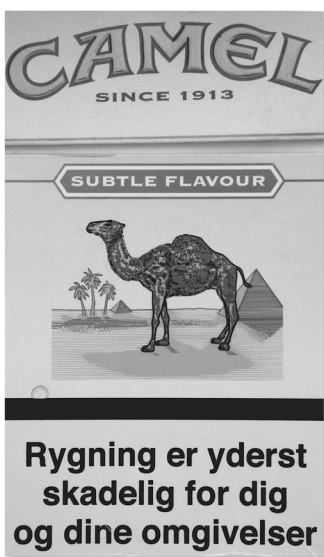
selskab blev slæbt op til Kheops pyramidens top 'som i en hvirvelvind af 30 beduiner'. I 1965 beskriver Mrs. Carey ligeledes, hvordan en beduin sang hende en sang, mens han hjalp hende op på toppen: "Plenty baksheesh, lady! To take you to the top! Custom of every nation! A! Bravo, bravo, lady! Don't tell this man what you give me! Give it to myself!"

Turistindustrien ekspanderede især efter konstruktionen af vejen fra Downtown Cairo til pyramidene og åbningen af Suez kanalen i 1869, hvorefter Thomas Cook begyndte at sende de første dampskibe på krydstogt op gennem Nilen. Siden dengang har antallet af besøgende i Ægypten været støt stigende og med i alt 8,7 millioner turister i 2005 er turistindustrien i dag landets vigtigste kilde til udenlandsk kapital. Pyramidene er blevet en af verdens største turistattraktioner, og i takt med det stigende antal be-

søgende er de omkringliggende marker og landsbyer blevet fyldt op af luksus hoteller, souvenirbutikker, papyrusemuseer samt stalde til heste og kameler.

Kameler og pyramider

De fleste arkæologer og egyptologer mener, at kamelen blev introduceret i Ægypten under de assyriske, persiske og græske felttog. Derfor har kamelen sandsynligvis ikke nogen direkte historisk forbindelse til faraoerne, pyramidene eller deres konstruktion. På tegninger fra middelalderen ser man kameler blive brugt som pakdyr til at fragte byggematerialer ned fra plateauet. På fotos fra det 19. århundrede begynder de at dukke op med vesterlændinge på ryggen og med sadler specifikt designet til at bære turister. Disse turistfotos er siden blevet reproduceret millioner af gange, og som konsekvens deraf associeres pyramidene i dag med kameler i en grad, så dis-

De fleste kameler ved pyramiderne er meget kostbare dyr. Derfor beskytter kameldriverne deres dyr med amuletter og henna mod andres misundelse og 'onde øjne'. Mange ægyptere mener nemlig at misundelse og 'onde øjne' kan ødelægge de objekter, der begæres. Kameldriverne er dog ikke bange for turisternes øjne, da turisterne ikke kan kende forskel på gode og dårlige kameler.

se to billedskønne objekter ofte fremstilles forenet som et symbol på Ægypten. Selvom kameler oprindeligt blev importeret fra den arabiske halvø, og selvom de fleste turister tager til Giza-Plateauet for at opleve pyramiderne og ikke nødvendigvis for at ride kamel, giver næsten alle turister udtryk for, at kamelen er noget, der naturligt hører med til oplevelsen af Ægypten: "Det er en del af pyramideoplevelsen. Kameleerne hører til det sted," mente en australsk turist således; "du ved, to ægyptiske ting på én gang." En tysk turist påpegede, at en kameltur simpelthen er obligatorisk, når man rejser til Ægypten: "Det er Ægyptens dyr - du er nødt til at gøre det."

En sydkoreansk turist havde ligeledes planlagt en kameltur ved pyramiderne, men ombestemte sig imidlertid, da hun så dyrenes forfatning: "Jeg bekymrer mig ikke om menneskene - nej, det var kameleerne - de stakler. De er nødt til at arbejde der hele dagen uden vand og uden noget at spise. Det må være forfærdeligt. At arbejde der i solen og bære turister rundt. Jeg synes, de burde slippe dem fri, så de kunne løbe rundt i ørkenen, som de havde lyst." De

fleste kameler ved pyramiderne er imidlertid store velnærede dyr, som ofte bliver beundret af turister fra den arabiske verden, og derfor skyldes denne sydkoreanske turists ubehag sandsynligvis først og fremmest chokket over at se dyr blive brugt til arbejde frem for som kæledyr. Kameldriverne er udmærket klar over disse kulturelle forskelle i måderne at håndtere dyr. Derfor fortæller de også ofte turistene, at deres kameler har kælenavne såsom Moses, California, Michael Jackson, Rose eller Mickey Mouse. Ingen kameldriver ved sine fulde fem kunne dog finde på at tiltale sin kamel som Mickey Mouse, når turistene ikke er tilstede. Men selvom de store dyr er arbejdsdyr og ikke kæledyr, udvikler kameldriverne alligevel ofte nære følelsesmæssige bånd til dem. Undertiden får kamelelemler således tildelt arabiske kælenavne - ofte efter forskellige typer af arabisk slik og kager.

Kamelernes fremtid

Selvom kameldriverne har udført deres forretninger ved pyramiderne i mere end to århundreder er der stor sandsynlighed for, at kamelelemler i de kommende år vil blive fjernet fra Giza Plateauet og muligvis blive anbragt i en særlig indhegning et stykke væk fra monumenterne. Som led i en storstilet reorganisering af området har de ægyptiske myndigheder planlagt - i stedet for kameler og hestevogne - at installere et system af elektriske biler, hvori turister kan besøge de gamle monumenter. Dels for at skåne turistene for at skulle prutte om priser med de lokale ægyptere, og dels for at undgå at Ægyptens vigtigste nationale symbol bliver associeret

med en gammeldags tilbagestående transportform som kameler. ■

Forslag til yderligere læsning:

Blottière, Alain (2003): Vintage Egypt: Cruising the Nile in the Golden Age of Travel. Pollina: Flammation.

Kuppinger, Petra (1998): 'The Giza Pyramids: Accomodating Tourism, Leisure and Consumption'. City and Society 10: 105-119.

Manley, Deborah and Sahar Abdel-Hakim (2004): Traveling through Egypt: From 450 B.C. to the Twentieth Century. Cairo: The American University in Cairo Press.

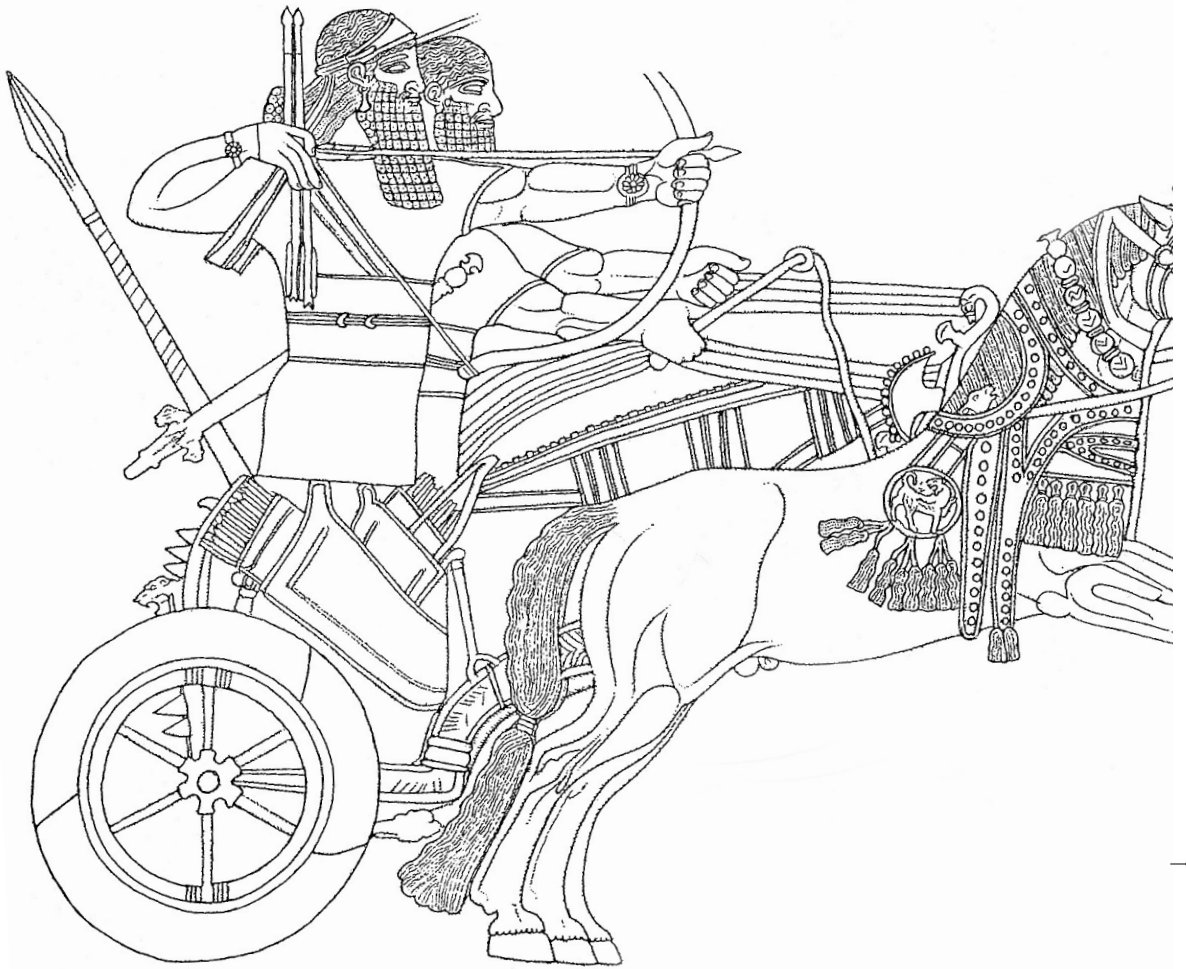
Se også dokumentarfilmen:

Bahnsen, Mette and Christian Suhr Nielsen (2004): 'Want a Camel, Yes? Om mødet mellem turister og kameldrivere ved pyramiderne i Giza'. Aarhus: Persona Film (tilgængelig på www.emu.dk og UNESCO-samlingerne, Moesgård).

CHRISTIAN SUHR NIELSEN ER MAGISTERSTUDERENDE PÅ AFDELING FOR ANTHROPOLOGI OG ETNOGRAFI, AARHUS UNIVERSITET OG HAR UDFØRT I ALT FEM MÅNEDERS FELTARBEJDE BLANDT KAMELDRIVERNE PÅ GIZA PLATEAUET MED FOKUS PÅ DEN KULTURELLE BETYDNING AF INTERAKTIONEN MED VESTLIGE TURISTER.

fotos, Christian Suhr Nielsen

De assyriske stridsvogne var lette, elegante og hurtige, som de heste der trak dem. Littauer og Crouwel 1979

Gennem de sidste fem tusind år har menneske og hest dannet følgeskab. Som en konsekvens af dette, har hesten fysisk gennemgået en voldsom transformation. Menneskets ønsker og behov har, kombineret med vores evne til at manipulere naturen, skabt en hest, som er større, stærkere og hurtigere end nogensinde tidligere, og som er så ulig sin vilde slægtning, at det er svært at forestille sig, at der er tale om samme dyr.

Denne udvikling af hesten er tankevækkende, særligt når man

tænker på, at hesten i dag i den vestlige verden for længst har afsluttet sin karriere i landbruget og udelukkende har sin eksistensberettigelse i forbindelse med rekreative formål. Der har altid eksisteret et klassesamfund inden for hestenes verden, og de mange forskellige formål, hesten opfylder, afspejles direkte i dens udseende. Væddeløbshesten, konkurrencehesten og familiens skovturshest falder i forskellige prisklasser og afspejler grader af målbevidst avl. Hvad enten hestene opfylder

sportslige ambitioner, giver afløb for konkurrencelidenskab eller skænker deres ejere unikke naturoplevelser, er det fælles for dem, at de opfylder drømme og behov, som kan spores helt tilbage til det tidligste hold af tamme heste.

Hestens rolle som regulær arbejdskraft har været af største betydning igennem dens og menneskets lange fælles historie. Alligevel står denne rolle i skyggen af den rolle, som hesten har udspillet i mytologiske, religiøse og sociale sammenhænge. Når hesten gen-

HESTEKRÆFTER I FEM TUSIND ÅR

Bytte, slave, våben, guddommelig repræsentation, statussymbol, klon og kæledyr - hesten har prøvet hele. Selvom hesten relativt sent slutter sig til tamdyrene, gennemgår den en dramatisk udvikling i den tid, den har været underlagt menneskets kontrol: Hestens krop er et produkt af menneskets drømme om styrke, hurtighed og skønhed.

af SARA HEIL JENSEN

nem historien har placeret sig udenfor de andre husdyrs rækker, i en gråzone mellem kæledyr og nyttedyr, er det fordi den bidrager med et element, som forholdet til de andre dyr ikke indeholder. Og det er dette lidt udefinerbare element som arkæologerne har søgt efter for derigennem at besvare spørgsmålet om hvor, hvornår og hvorfor man lagte at holde heste.

De første tamme heste

Som arkæolog kan man ikke undgå at lægge mærke til den

særlige status, hesten har haft gennem hele Europas forhistorie. I forsøget på at forstå hestens rolle i vores samfund i dag giver det derfor mening at vende blikket mod vores forhistoriske samfund. Her er hesten fra begyndelsen omgærdet af mystik, idet det endnu ikke har været muligt at udpege, hvor i verden og hvornår den tidligste tæmning af hesten fandt sted. Spørgsmålet om hvorfor man har tæmnet hesten, er af særlig betydning, idet det afspejler det moderne vestlige menneskes

grundlæggende tvetydige holdning til dyr. Som agerbrugere gennem tusindvis af år har mennesket været afhængigt af at udnytte dyr. Selv kæledyr som hund og kat har en fortid som nyttedyr. Det synspunkt, at dyr er fysiske ressourcer, som må bidrage med fysiske produkter for at have en eksistensberettigelse, præger de arkæologiske tolkninger af de spor, hesten har efterladt på de forhistoriske bopladser.

Marvspaltede knogler med spor efter partering fortæller os, at he-

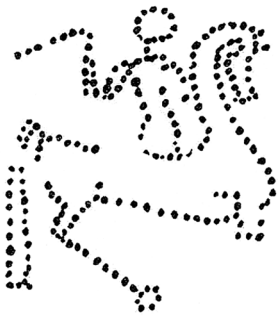
sten stod på menuen for jægere såvel som bønder; men om man valgte at tæmme hesten for at få lettere tilgang til kødet er uvist. Heste-knoglerne forekommer nemlig sædvanligvis kun i ganske små mængder, så hvis hesten blev holdt med fortæring for øje, må der have været tale om en delikatess. Som fødevarer afviger hesten ikke meget fra andet kødsvælg. Den er noget mere nøjsom og kulderesistent, men kræver til gengæld store arealer at bevæge sig på for at trives. Som trækraft

til hidtil uopnåelig størrelse.

Gudernes hest

Det er praktiske overvejelser, som placerer hesten side om side med de andre husdyr. Meget tyder dog på, at hesten har haft betydning som andet og mere end et nyttedyr. Et godt eksempel på de tvetydige signaler de arkæologiske fund udgør, kan vi genfinde i vores egen bronzealder. Igennem stenalderen er fund af heste sjældne; knoglematerialet er fåtalligt og man er usikker på, hvorvidt det er

Jernalderens fornemme rideheste. Fra Gundestrupkedlen (til venstre) og fra et lille lerkar fra den fynske gravplads Kraghede stammer disse gengivelser. Jensen. J 2003.

kan den i styrke ikke konkurrere med stude, og den er ikke så udholdende som kameler, dromedarer og æsler. Hvad hesten kan tilbyde til forskel fra andre tamdyr, er en kombination af hurtighed og kraft. Inden hesten blev tæmmet, blev andre dyreracer brugt som transportmiddel for mennesker og genstande, så at lade en hest trække en vogn, slæde eller lignende var ikke en radikal ny ide. Mange arkæologer mener, at det er hestens potentiale som både fødevarer-ressource og transportmiddel, som ligger bag dens tæmning. Hesten gav mennesket mulighed for at forøge sit territorium

tamheste, der er tale om. Men omkring 1350 f. Kr. hældes det flydende bronze i formen til den genstand, som måske er den mest kendte fra den danske bronzealder: Solvognen fra Trundholm. Som ud af den blå luft manifesterer hesten sig i ikonografien, og bliver herefter det dyr, som afbildes hyppigst i det forhistoriske materiale. Der er ingen tvivl om, at Solvognens hest er et tæmmet dyr: En fin streget ornamentik gengiver seletøj. På bronzealderens helleristninger ses hesten også gengivet som trækdyr foran både fire- og tohjulede vogne. Hesten er dog ikke bare simpel me-

kanisk trækraft; den er det dyr som er ansvarlig for solens bevægelse over himlen. Dette må opfattes som et udtryk for den store respekt og beundring, man følte for hestens hurtighed og elegance. Hesten blev et ikon for døgnets cykliske bevægelse, og spændt for kostbare pragtvogne kunne den ved religiøse optog gengive solens vandring. Forbundet til tidens kosmologi og med en materiel kultur, som knytter den til den absolutte overklasse, har hesten allerede på dette tidspunkt placeret sig i sin helt egen sfære. Gennem brugen af hestens egenskaber knyttede mennesket bånd til det guddommelige; men en tæt forbindelse mellem menneske og hest er vanskeligere at få øje på. Dette kommer dog til at ændre sig, efterhånden som hesten bliver anvendt til noget mere profane formål. I Mesopotamien trak hesten allerede i det 16. århundrede f. Kr. vogne som en del af datidens krigsførelse. Som mobil platform for bueskytter og spydkastere gav hesten mulighed for en revolution indenfor militær strategi, og dette stillede krav til hurtige, udholdende og imponante heste. Som guddommelig repræsentant blev der ikke stillet krav til hestens ydeevne eller udseende. Det gjorde der til gengæld, da hesten fik militær-teknologisk betydning. Ved at bevæge sig fra en sakral mod en profan sfære nærmede hesten sig mennesket.

Fra menneske til rytter

På et tidspunkt i historien bliver hest og menneske rent bogstaveligt forvandlet til ét væsen. Da vi sætter os op på hestens ryg og

med vores krop skaber kontrol over hestens, projiceres vores krav og ønsker direkte ind i dyrets legeme. Som et af naturens luner er hesten nærmest skabt til at bære rytter. Dens skuldre og ryg giver mulighed for et behageligt sadelleje, og i mundhulen findes et tandløst område, laderne, som tillader brugen af et bidsel. Dette er mennesket ikke sen til at udnytte og frem vokser et omfattende udstyr, hvis eneste formål er at fremme kommunikationen mellem menneske og hest. At være rytter er ingen let sag. Alle, som har prøvet, ved hvilken årelang erfaring og kropskontrol som forudsættes, før kontrollen over gangeren er en realitet. Undervejs må man utallige gange erkende, at forskellen mellem at ride og blot lade sig transportere

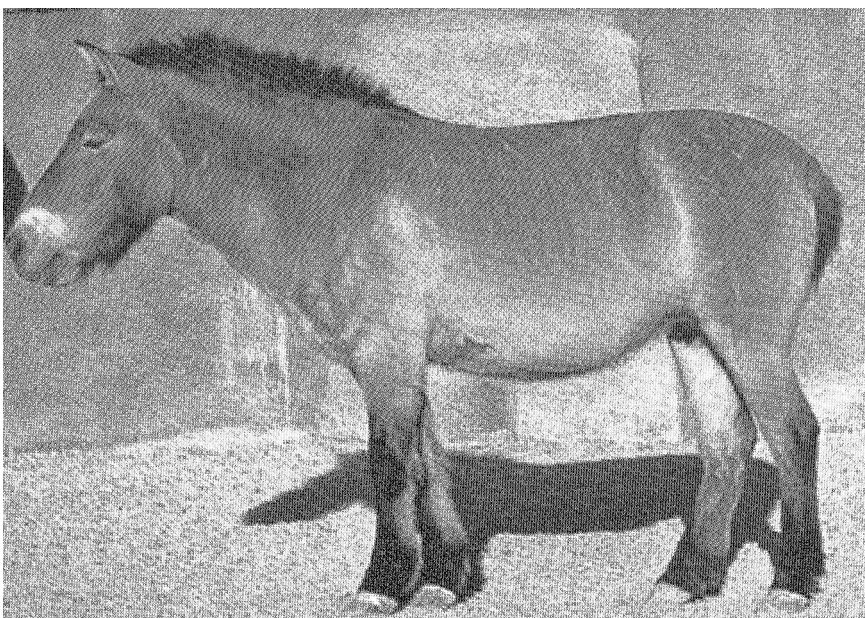
er milevid. Hvornår man krydser denne grænse ligger i det uvisse, men i det øjeblik ens liv er afhængig af hestens ubetingede lydighed, opstår der en naturlig interesse i at beherske kunsten at ride.

Når man dresserer en hest, er det dog ikke kun for skabe lydighed, men også for at skabe en gennemgribende forandring i hestens krop. I vild tilstand bærer hesten omkring 55 procent af sin kropsvægt på forpartiet. Sætter en

rytter sig op, forskydes denne balance yderligere fremover, idet hesten bærer rytteren med skuldrene. Hestens kraft og acceleration kommer fra bagbenenes afskub; så vil man skabe kontrol over fart og styrke, skal hesten lære at bære sin og rytterens krop med bagbenene. Dette opnås gennem kompliceret træning. Grundstenen til al moderne dres-

dag kun udføres få steder i verden. Den Spanske rideskole i Wien er et eksempel.

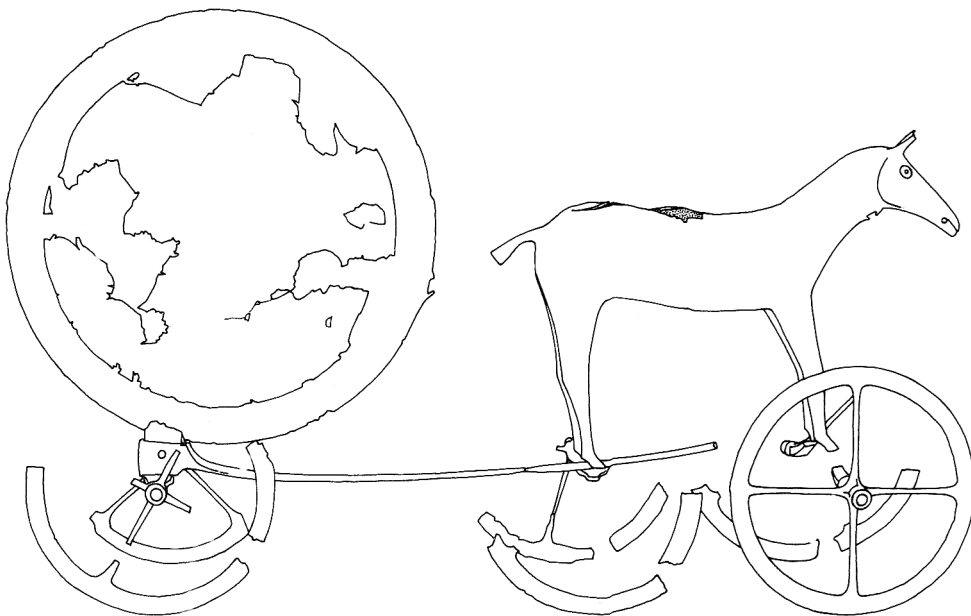
Det mest fascinerende ved dette skrift ligger dog i, at Xenofon har en indføling med hestens psyk, som kan være et forbillede for selv moderne ryttere. Han fremhæver, at det er samspillet mellem hest og rytter, som er vigtigt. Rytteren har et ansvar for, at hesten

Den eneste overlevende vildhest, *Equus ferus przewalski*, lever i dag kun i reservater. Branderup.B 2002.

sur lægges allerede i det femte århundrede før vor tidsregning. Et vidnesbyrd om, at forståelsen for hestens natur, og effekten af de virkemidler man kommunikerede med, havde nået et højt udviklet stadie, findes i et lille skrift, *Peri Hippikkes*, 'Kunsten at Ride', af den atheniensiske officer Xenofon. Hans beskrivelse af hestens træning og pasning afviger stort set ikke fra nutidens, og han beskriver avancerede øvelser, som i

ikke udsættes for smerter eller ubehag, for, som han rigtigt bemærker, tager hesten sig bedst ud, hvis den stiller sin krop til rådighed af lyst og ikke af tvang. Denne opmærksomhed overfor dyrets velbefindende og positive indstilling til mennesket, er usædvanlig. Dette skal ikke forstås på den måde, at Xenofon tillægger dyret menneskelige følelser og egenskaber. Tværtimod opfordrer han mennesket til at tage et skridt ind i

Solvognen fra Trundholm er danmarks ældste bevis for brugen af hest som trækdyr. Jensen. J 2002

dyrets verden. Mange af de øvelser, han vil have hesten til at udføre - *piaf*, *passage* og *levade* for eksempel - stammer rent faktisk fra de bevægelser, som heste, især hingste, udfører i vild tilstand for at dominere hopperne og holde eventuelle rivaler af vejen. Hvad Xenofon ønsker er faktisk at få hesten til at gentage en vild hests adfærd, blot på kommando. Indlevelsen i hestens naturlige, fritlevende adfærd virker mere som noget, vi kender fra jægersamfund, end fra landbrugskulturer. Heri ligger en del af forklaringen på, hvorfor hesten placerer sig i periferien af skaren af husdyr og selv den dag i dag har bevaret mange af sine utæmmede træk.

Igennem dressuren ikke alene øger mennesket hestens styrke og smidighed; hele hestens krop formgives. Man kan sige, at rytterens egenskaber manifesterer sig

som fysiske forandringer i hesten, således at hestens krop afspejler, hvor dygtig en rytter den bærer. Når hesten på denne måde nådesløst afspejler vores evner, bliver forholdet til den meget følelsesladet. Hesten er det eneste dyr, der optræder på det olympiske program, og i ridekonkurrencen er samspillet mellem hest og rytter afgørende. For fortidens beredne krigere var det afgørende i spørgsmålet om liv eller død. Betydningen af dette ses tydeligt i de billedlige gengivelser af hesten fra den yngre bronzealder og videre frem. Hesten præsenteres med højt hvælvet hals og dynamiske fremadrettede bevægelser, et idealbillede på den veltredne, velbyggede og lydige hest.

Man spiser da heste?

At ride en hest er et raffineret samspil mellem natur og kultur,

mellem det utæmmede og det kontrollerede. Disse begreber står normalt i modsætning til hinanden, hvilket er med til at skabe det skær af tvetydighed, den arkæologiske forskning i hestens historie er præget af. Det bliver ikke mindst tydeligt, når hestens rolle som fødevarer diskuteres. Der er ingen tvivl om, at hesten også blev betragtet som fødevarer af vores forfædre, dette hestens særlige status til trods. Dette er et forhold, som har ændret sig betydeligt, især her i Norden hvor hestekød dels betragtes som en spise af lavere rang og for mange også er forbundet med et følelsesmæssigt tabu. Dette kan ikke udelukkende forklares med vores tilknytning til hesten, da der for eksempel i sydeuropæiske lande er en identisk udnyttelse af hesten, men samtidig en holdning til hestekød

som en delikatesse. Det kan synes forståeligt, at man opnår en helt anderledes tilknytning til et dyr, som man navngiver og tilbringer sin fritid sammen med, end til de mere anonyme dyr på marken. Men vi ved fra skriftlige kilder, at heste også i vikingetiden blev navngivet og knyttet direkte sammen med én person. Alligevel blev heste spist i stor stil, og dette især i forbindelse med religiøse ritualer. Det er det sidste, som sandsynligvis ligger til grund for den nordiske uvilje mod hestekød, som er at genfinde selv hos mennesker, som ikke har et personligt forhold til hesten. De hedenske ritualer, som knyttede sig til fortæring af hesten, faldt den kristne kirke for brystet, særligt når visse seksuelt prægede frugtbarhedsritualer blev praktiseret. Men biblen nævner ikke noget forbud imod spisning af hest, så det blev nødvendigt at skabe et kulturelt tabu. Spisning af hest kom til at fremstå som hedensk, udannet, og derfor lavstatus. I middelalderen blev det natmændenes og bødlernes opgave at slagte og flå heste - en af de mest urene beskæftigelser, man kunne forestille sig. I historisk tid blev hesteslagteren ofte adskilt fra andre slagtere, og kødet solgtes fra særlige forretninger.

Lidenskab for hesten har gennem femtusind år gennemgået en transformation fra en tilbedelse af en guddommelig repræsentation, over en idealisering af den fysisk ideelle stridshest og frem til vor tid, hvor hesten i dag er blevet et symbol på et overflodssamfund, hvor man har tid og råd til at holde dyr, hvis eneste opgave er at opfylde

et følelsesmæssigt behov. Samtidig er trangen til at eje det unikke og spektakulære ikke blevet mindre end hos vores forfædre, og heste, som kan opfylde denne trang, handles i dag til, millionbeløb, tocifrede. Grænsen mellem dyr og menneske er i forholdet mellem menneske og hest næsten overskredet. Måske derfor er vores grænse for, hvor langt vi vil gå for at beherske naturen, rykket, når det drejer sig om hesten. Vi avler ikke kun for at forbedre, men for at opnå det ultimative; og tålmodigheden med de naturlige processer kan ligge på et lille sted. I disse dage er klonede, avlsgodkendte rideheste en realitet, så fortidens berømte hingste og hopper igen kan betræde konkurrencebanerne. Hesten har gennem sin krop givet mennesket umenneskelig styrke og mulighed for at bevæge sig med forbløffende hastighed. I vor tid giver maskiner os samme muligheder, men kan tilsyneladende ikke erstatte samspillet med et levende væsen. Spørgsmålet er, hvor hesten bevæger sig hen - er den på vej til at blive et eksklusivt kulturprodukt, for altid separeret fra naturen, eller vil den oprindelige fascination af netop det utæmmede i hestens natur bibeholdes? ■

Forslag til yderligere læsning:

Tim Ingold (1994). What is an Animal. London & New York: Routledge.

Juliet Clutton-Brock (1992). Horsepower - A History of the Horse and the Donkey in Human Society. London: Natural History Museum Publications.

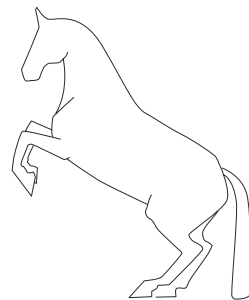
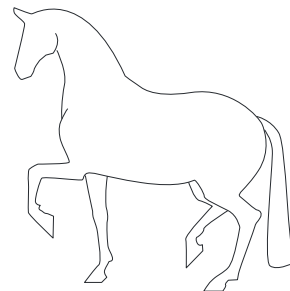
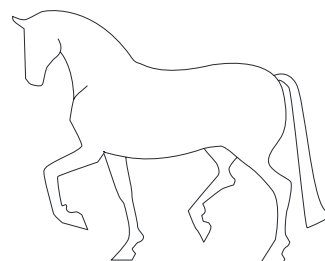
SARA HEIL JENSEN ER MAG. ART. I FORHISTORISK ARKÆOLOGI MED MAGISTERKONFERENSEN "HESTENS KULTURHISTORIE I NORDEN". HUN HAR GENNEM DET MESTE AF STUDIET BESKÆFTIGET SIG MED HESTENS KULTURHISTORIE. OG I DE SIDSTE 20 ÅR HAR HUN VÆRET HESTEJER.

Passage (øverst) er meget samlet trav med højt knæløft.

Piaf (midterst) er samlet trav på stedet.

Levade (nederst) er den øverste grad af samling, hvor hesten flytter alt sin vægt over på bagbenene.

Illustration af Sara Heil Jensen.

Den australske ødemark signalerer ikke umiddelbart kulturlandskab for danske øjne, men ikke så langt fra træet ligger den ældste kendte ceremonielle begravelse i verden, og den fandt sted for ca. 38.000 år siden.

EN KROKODILLEJÆGERS DØD - NATURBETVINGELSE og NATIONBUILDING I AUSTRALIEN

Da den verdensberømte krokodillejæger Steve Irwin døde under optagelserne til tv-serien, "Ting der kan slå dig ihjel under vandet," tilbød den australske premierminister en statsbegravelse til en af nationens afdøde helte. Selv om det måske umiddelbart lyder som en bekræftelse af Irwins status som både miljøforkæmper og et australsk ikon, er virkeligheden mere broget.

af LARS JENSEN

Australske naturhelte

Steve Irwin var et nationalt ikon for mange, men derfor også en kontroversiel figur. Den feministiske kritiker, Germaine Greer, mente således ikke, der var nogen grund til at statsbegrave, hvad hun betragtede som en 'macho-klovn i khakishorts', der emærede sig ved at stressede vilde dyr til ære for et underholdningshungrende tv-publikum. Det er ikke første gang, at Greer har foretaget en kontant afklapsning af sin fødenations ureflekterede omgang med sin nationale selvforståelse, og det er hel-

ler ikke første gang, at hendes kritik rammer ind i hjertekulen af en identitetsforståelse, der er baseret på dyrkelsen af en uselvsk helt, der vover alt i kampen mod naturens farer. I dette lys er Steve Irwin blot seneste skud på stammen af en lang række australske helte, der alle har det tilfælles, at de var mænd, og at de enten døde eller beviste deres manddom gennem konfrontationen med naturen. De første var de straffefanger, der blev sendt i kamp mod den australske natur, som man søgte at indordne efter et britisk

mønster med fårehold og kvæg- hold. Bag koloniseringen lå en tanke om, at Australien blot ventede på at blive en ny stolt britisk civilisation i det australske vildnis. Næste bølge af kolonisatorer var de opdagelsesrejsende, der søgte længere ind i landet i en håbløs søgen efter frodige græsgange, store floder og frugtbare vidder. De fandtes som bekendt ikke, og i de opdagelsesrejsendes beretninger erstattedes opdagelser af en heroisk fortælling om en kamp mod en fjendtlig australsk natur. En australsk frontiermyte blev født, som den blev det i USA, men det var en anderledes myte. For i den australske version skulle man ikke sætte næsen op efter en succesrig udbredelse vestover endeløse sletter, men i stedet holde sig til kysten og håbe, at ødemarken blev, hvor den var. Det har den sjældent gjort, som de regelmæssige, voldsomme, bushbrande, der æder sig ind i millionbyernes forstæder og mindre byer på landet, er en meget kontant påmindelse om.

Unaturlig omgang med dyr

Men hvor er dyrene henne i denne specielle australske selvforståelse? Ja her må man indledningsvis spørge hvilke dyr? Australien er det kontinent, hvor man tydeligst kan se, hvor hurtigt en vestlig levevis radikalt kan forandre livsbetingelserne for dyrene.

Introduktionen af får, kvæg (også vandbøfler), heste, dromedarer, æsler, ræve og kaniner og adskillige andre dyr har ændret livsvilkårene for de oprindelige australske arter på dramatisk vis. Både miljøforkæmpere og naturforskere taler om økologiske katastrofer forårsaget for eksempel af regelmæssige plager af millioner af kaniner, men også om tikkende miljøbomber med henvisning til

Der findes efterhånden mange steder, hvor nødstedte vilde dyr kan indleveres. Her er en vombatunge, der er blevet bærbar.

eksempelvis klovdyrers nedbrydning af jorden, hvilket fører til erosion og ørkendannelse; De oprindelige australske dyr har ikke klove eller hove, men trædepuder. Hvordan man ifølge disse grupperinger løser dette problem, afhænger meget af, hvem man spørger. I den ene ende har man folk, der vil vende ryggen til hele den industrialiserede kødproduktion, dvs. fjerne klov- og hovdyr og lade de

australske arter overtage. De vil omvendt heller ikke udnytte disse dyr kommercielt bl.a. under henvisning til den vigtige symbolske rolle, som især kænguruen spiller som et nationalt ikon - Kænguruen og emuen indgår i det australske våbenskjold.

I den anden ende finder man tilhængere af kommerciel landbrugsproduktion af australske arter som især kænguruer og emuer. Som emu-farmerne vil kunne fortælle, findes der stort set ikke det på en emu, som ikke kan anvendes. Og mange mener, at kængurukødet er noget af det fineste vildtkød, der findes, og oven i købet magert - så er det et vægtigt argument i Australien, hvor fedme er et stort problem for mange.

Farmerne

Men hvad siger farmerne til alt dette? Som i alle andre spørgsmål er det en delt forsamling, men der er ingen tvivl om, at rigtig mange landmænd i Australien som i Danmark har en forudindtaget negativ indstilling til byboeres, miljøforkæmpere og andet godtfolks indblanding i landbrugets anliggender.

Det særligt australske paradoks, der træder ind her, er, at de introducerede dyr er tamdyrene og betragtes som en 'naturlig' del af livet på landet. De australske vilde dyr betragtes i vid udstrækning som plager (det australske udtryk, der benyttes, er "vermin", der indeholder et stort element af af-

Mange bekymrer sig over, at fodring af krokodiller i det fri får krokodiller til at forbinde mennesker med mad. Her er det under kontrollerede former i en krokodillepark.

Her skiltes med kasuarens trange levevilkår, efter man besluttede at føre en vej ind gennem den sidste rest af tropisk regnskov i Australien.

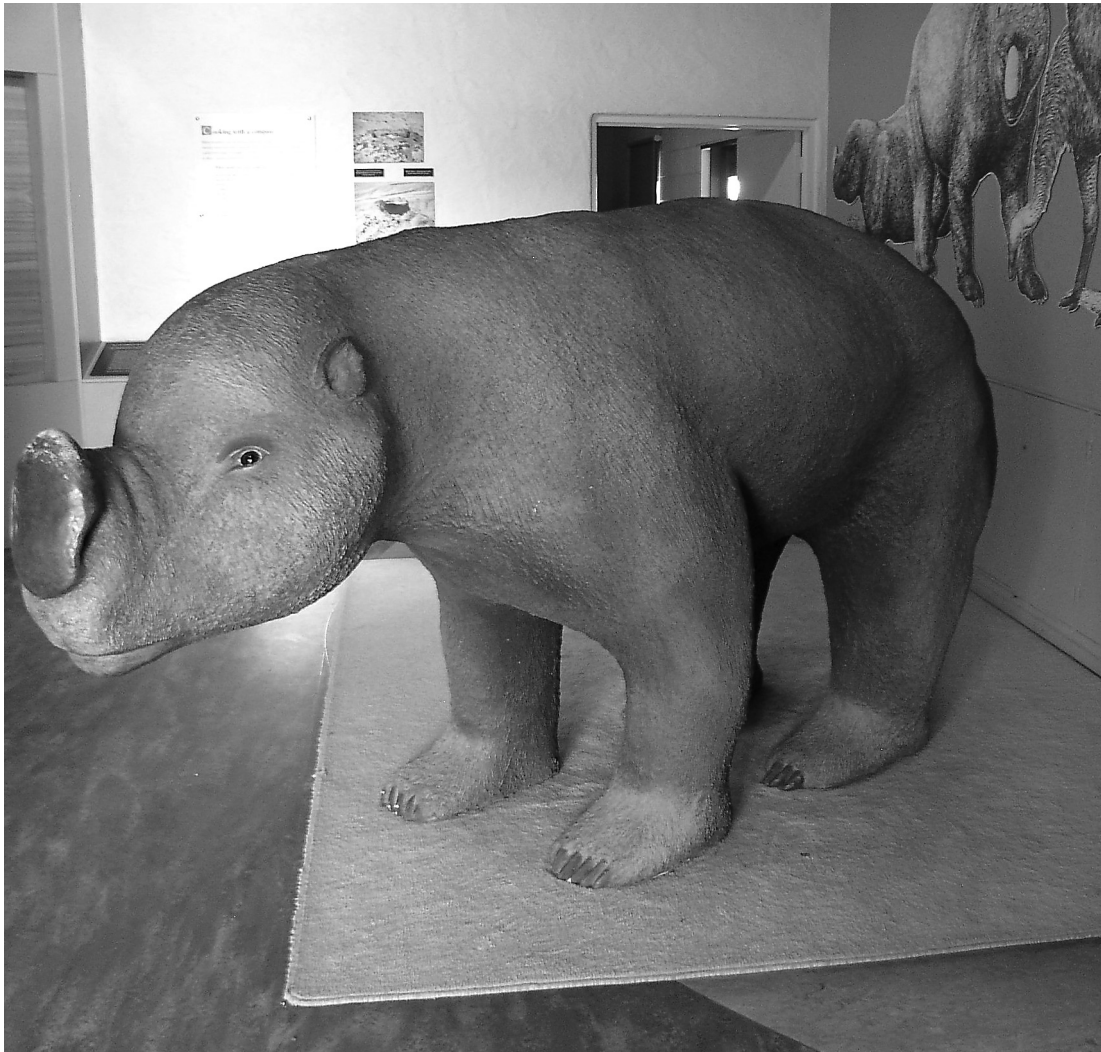
sky). Det er altså de introducerede dyr, som landmænd mener har en naturlig forrang frem for de lokale australske dyr, som ødelægger deres afgrøder. Vombatter, der graver huler i jorden, som kvæg kan brække ben ved at træde i; kænguruer, der hænger ud

ved det vandhul, landmanden har gravet ud til sit kvæg; den kilehalede ørn og dingoen, som tager små lam; og krager, der hakker øjnene ud på små lam, er nogle af de historier, man støder på, når man kører rundt på landet i Australien. På den ene side er der ikke for-

bud mod at skyde ørne. På den anden side har man ørnerehabiliteringscentre og de folk, der arbejder her, anerkender australske dyr og fugles økologiske betydning for naturens balance.

De indfødte australieres rolle

Som vi så ovenfor er australierens syn på naturen og deres nationale helte ikke forbundet med den oprindelige befolkning, men med de europæiske kolonisters erfaringer. Det betyder dog ikke, at den oprindelige befolkning ikke spiller en rolle i denne sammenhæng. Man kan således ikke forstå gennemsnitsaustralierens forhold til naturen og dermed til dyrene, uden at medtænke aboriginernes historiske indplacering i det hvide australske kolonisamfund. I de tidlige opdagelsesberetninger betragtedes aboriginerne som en del af naturen. De blev ikke betragtet som mennesker med et komplekst socialt liv. Dette billede af den oprindelige befolkning blev også formidlet i danske skolebøger i geografi, f.eks. Espersen og Pinholts "Den Vide Verden" fra 1914: "Australnegrene er i alle Retninger langt tilbage og regnes for at være nogle af de lavest staaende Folk på Jorden [...] Det er ikke underligt, at de hvide Folk længes efter, at Australnegrene skal dø ud; thi disse lavtstående sorte er jo ikke rare naboer. Kan de se Lejlighed til det, stjæler de både Heste, Køer, Faar og Høns. Men det værste er endda, at de også stjæler de hvides Børn, slæber dem ind i skovene og æder dem. Paa øen Tasmanien blev der i 1834 ligefrem holdt en Klapjagt på de sidste vilde. De blev alle fanget og ført over til en lille Ø, og

For ikke så mange årtusinder siden levede store krabater som denne i den australske natur. De australske dyr skrumpede ind som en tilpasning til en stadig mere spartansk natur.

Manden, som havde stået for klappjagten, fik en stor belønning for sin Daad" (side 310 og 311-12). De vilde indfødte blev altså betragtet som evolutionsstignens allerlaveste trin, knapt kulturvæsen, nærmest natur. Den oprindelige australske befolkning og deres måde at leve i naturen på kom til at stå i vejen for det eu-

ropæiske ekspansionsønske. Når de europæiske australiere fiskede mere end til eget behov, protesterede aboriginerne over dette, og voldelige konflikter fulgte ind imellem. Europæerne byggede gårde og hegnede græsgange ind, som på forhånd var som skabt til græsgange, fordi aboriginerne havde brændt området re-

gelmæssigt af for at tiltrække kænguruer. Med europæernes indmarch forsvandt aboriginernes jagtmarker, bytte og territorium. Det meste af denne fordrivelse aboriginere og deres fauna, var overstået inden det 19. århundredes udgang, men i det "moderne" Australien findes i landskaberne påmindelser om den

Pelikanfodring på Kangaroo Island, hvor menneskets sociale omgang med dyr er i højsædet. Informativt og meget morsomt. Stedet ligger tæt på Pelican Lagoon, hvorfra tusindvis af pelikaner blev fordrevet, da lokale fiskere brændte deres redeområder af. De er ikke vendt tilbage siden.

tid, hvor kænguruer, vombatter, og emuer vandrede omkring, og aboriginere jagede i området. Den oprindelige australske natur indgår i denne forstand i en cyklus, hvor dens tilstedeværelse bliver en påmindelse om, at landskabet for relativt få årtier siden havde en anden økologi, var underlagt en helt anden samfundsorden, og at denne samfundsordens undergang var betingelsen for, at europæerne kunne rykke ind. På denne måde bliver den oprindelige australske naturs tilstedeværelse en påmindelse om den uretmæssige invasion, der banede vejen for det europæiske Australien.

Byernes land

Historierne om Steve Irwin og hans fiktive modstykke, Crocodile Dundee, er med til at bekræfte en udbredt forestilling om australierne som en befolkning i tæt kontakt med naturen. Men i demografisk forstand er det ikke rigtigt. Australien er et af verdens mest urbaniserede samfund. Over halvdelen af australierne bor i de fem millionbyer, og 80 % i større byer. Men disse forestillinger trives ikke bare på distancen - blandt turister fjernseere og biografgængere - men er også blevet en del af mange australieres selvforståelse: den 'rigtige australier' findes langt ude i ødemarken,

langt borte fra de steder, hvor altså flertallet bor.

Skal forklare, hvordan det alligevel kan være, at naturen spiller så stor en rolle i den nationale selvforståelse, må man vende blikket mod det europæiske møde med det australske landskab og det dyreliv, som for europæerne var bizart. Når man skal svare på hvem australierne egentlig er, så er der ikke noget entydigt svar ud over de næsten alle er immigrerede og langt størstedelen fra Europa. Her tilbyder det australske landskab og dets dyreliv en meget nem løsning, fordi det er både enestående og radikalt anderledes.

Irwin og det dobbelte natursyn

Den kænguru, som famerne gerne så skudt og fordrevet, bruges som logo talrige steder. Ikke mindst det australske luftfartsselskab Qantas, der ovenikøbet lavede en reklamesang, med omkvædet 'jeg kalder stadig Australien for hjem'. Omkvædet synges mens en flyvemaskine glider ind over den australske ødemark, på én gang umiskendeligt australsk, på samme tid tømt for enhver forbindelse til menneskelig beboelse. En rød støvet ødemark, hvor de færreste ikke-aboriginale australiere føler sig hjemme, og ville have svært ved at overleve mere end et par dage uden selv at medbringe forsyninger fra kysten.

De to tasmanske djævle, som blev givet som gave til det dansk-australske kronprinsepar og som nu lever i Københavns Zoo, viser sig nu måske at være ramt af en særlig ondartet kræftform, der gør, at ansigtet fyldes med bylder og sår. Miljøaktivister og naturforskere mener, at denne kræft, som kan true djævlens overlevelse i naturen, har forbindelse til de kemikalier, som skovindustrien i Tasmanien spreder ud over skovene.

På den ene måde er der i Australien i dag et enormt fokus på naturbeskyttelse og miljøaktivisme er mange steder forankret langt mere radikalt end i Danmark. Men på regeringsplanet underordnes australske dyr og den skrøbelige naturbalance gang på gang hensynet til industri og landbrug, som betragter naturen som en modstander, der skal undertvinges.

Irwins placering i dette univers er speget, for på den ene side henleder han opmærksomheden på den australske fauna, på den anden side

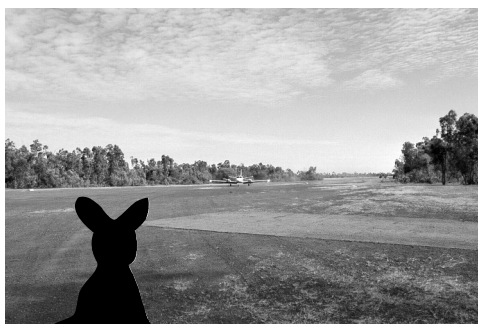
reproducerer han præcist myten om den australske krokodillebetvinger med kaki-shorts og hår på brystet. Man bliver ikke klogere af at se Irwins programmer, men man bevarer fascinationen eller bliver fascineret. Hans aktiviteter kan derfor ikke entydigt afvises som skadelige. Omvendt er der heller ingen garanti for, at det mediefokus, han er med til at generere, er til gavn for australske dyr. ■

Forslag til videre læsning:

Day, David (2003) *Australiens historie*. Roskilde Universitetsforlag. København.

Flannery, Tim (In press) *Australiens naturhistorie*. Mt. Hopeless Products. Vanløse 2007.

LARS JENSEN, ER LEKTOR PÅ KULTUR- OG SPROGMØDESTUDIER, RUC OG FORSKER I SAMMENHÆNGE MELLEM NATIONALIDENTITET OG KULTURHISTORISKE FORHOLD.

fotos, Lars Jensen

ER FISK GRØNTSAGER?

Vi havde været på havet med snurrevod dagen inden med et sølle resultat. Skipper havde derfor besluttet at skifte til flyndergarn. Da vi riggede kutteren om, fortalte skipper mig grinende, at han i fjernsynet havde hørt om en vegetar, der ikke spiste fisk. Historien blev afsluttet med, at han gentagne gange spurgte mig: *Er de æ tovlige?* Jeg forstod ikke, hvad han mente, men jeg svarede til sidst noget tøvende tjo. Herefter faldt pointen: *Man kan da altid spise fisk.*

af ANNE-SOFIE CHRISTENSEN

Situationen fandt sted under mit feltarbejde blandt fiskere på Lild Strand i foråret 2001. Fiskeren havde nok hørt om vegetarer, men det var aldrig faldet ham ind, at sådanne mennesker kunne finde på også at undlade at spise fisk, uagtet at mange mennesker ikke spiser fisk af den ene eller den anden grund. Citatet viser selvfølgelig primært noget om fiskens centrale placering på midt-dagsbordene i Lild Strand og omegn. Men citatet henlede også min opmærksomhed på et andet og bredere fænomen - nemlig at fisk i Danmark ofte klassificeres som værende nærmere grøntsager end dyr.

Slagtning eller rensning?

Man slagter dyr, afliver dem eller slår dem ihjel, men man rens grøntsager og fisk. Det er ikke kun terminologien, der er forskellig. Ordene dækker over forskellige handlinger. Grundlæggende har begreberne dog det til fælles, at de er udtryk for en menneskelig handling, der transformerer noget levende til noget dødt. Det er dog ikke blot selve handlingerne, der er forskellige, men også oplevelsen af handlingerne.

Stort set alle mennesker kan rense grøntsager uden de store betænkeligheder. Det regnes ikke

som en moralsk udfordrende problematik at grave en gulerod op og skære toppen af den. I den proces fratager man guleroden muligheden for at leve videre; men de færreste af os har de store skrumpel ved det. Hvis nogen skulle finde på at kalde processen med gulerod for slagtning, aflivning eller drab, ville vi nok løfte et øjenbryn.

Omvendt bryder de færreste af os om at slå dyr ihjel. Her er dyr dog ikke bare dyr; nogen af dem er lettere at slå ihjel end andre; der er grader for, om det er acceptabelt at slå dyr ihjel, som i vid

Fisker og forfatter, der står og renser fisk på en kutter fra Lild Strand. Fotograf, Hans Christian Jacobsen.

udstrækning er baseret på dyrenes størrelse: Insekter (og særligt myg og fluer) kan klaskes af de fleste uden bekymring. Edderkopper og lignende kryb er også noget skravl, som de fleste uden større tøven pakker ind i en serviet og skyller ud i toilet og afløb; men allerede her begynder nogle mennesker at stejle. Lidt mere vanskeligt forholder det sig, hvis en lille mus skal af vejen. Vi foretrækker at lade en fælde klare det beskidte arbejde - men her er mange betænkeligheder og mange af os foretrækker derfor at fange musen levende for så at transportere den

tilbage til naturen. Bevæger vi os op blandt de større pattedyr som køer og kronhjorte, er det kun dyrlæger, slagtere, jægere og psykopater, der ikke viger tilbage.

Et forhold udover størrelse, der spiller ind på, hvorvidt det er i orden at dræbe dyr, er vores personlige relation til dyret. Kategorien kæledyr er for de fleste af os helt urørlig - også selv om det bryder de andre kategorier. Inden jeg drog til Lild Strand for at lave feltarbejde, skulle mine guppyer aflives, hvilket jeg ikke selv så mig i stand til. Det ironiske gik først op for mig, da jeg dagen efter stod og

skar halsen over og hev indvolde ud af den ene rødspætte efter den anden. Fire centimeter lange akvarie-fisk var for mig umulige at slå ihjel, mens rødspætter på 30 centimeter og derover udgjorde en udfordring, men ikke en umulighed.

Mange mennesker har relativt få betænkeligheder ved at slå fisk ihjel, uanset hvor store de er. I Norge er lystfiskeri en naturlig del af det at tage på tur, hvorfor ethvert barn kan give en fisk et dask med en sten og derefter at skære indvolde ud af den, selv fisk på størrelse med katte eller mindre

hunde. Selvom vi måske ikke er så hårdføre som de norske børn, gælder nogenlunde samme forhold i Danmark.

Lad os vende tilbage til terminologien: Dyr slagtes. Fisk og grøntsager renses. Når konsumfiskere har hevet fangsten ombord begynder de at rense fiskene. Denne proces består i at skære halsen over på fisken og skære indvoldene ud. Man bruger altså begreber, der bruges om grønsager på den proces, man kalder slagtning, hvis det angår kyllinger, grise eller andre dyr.

Havfisk er retsløse

For nogle år tilbage forsøgte den nu pensionerede agent 007, Pierce Brosnan at stifte en forening til fordel for havfisks rettigheder. Han fandt, at fiskeripraksis var barbarisk. Dels, mente han, at fiskernes fangstmetoder var voldsomme mod fiskene (såvel kroge, som garn og trawl) og dels, at fiskene efter fangst ikke blev aflivet forsvarligt, det vil sige hurtigt og systematisk. I fiskerikredse vakte forslaget fortrinsvis overbærende morskab.

Men Brosnan havde ret i sine pointer: De tekniske reguleringer, der findes af fangstredskaber har til formål at sikre det, der skal blive i havet og ikke at skåne fiskene, der bliver fanget. Endvidere findes der ingen reguleringer for, hvor hurtigt og hvordan fisk skal aflives efter fangsten.

Hermed har fisk igen mere til fælles med grøntsager end dyr: Enhver i Danmark må fange en fisk og slå den ihjel - ligesom enhver på plukke bær eller svampe. Det eneste krav i Danmark er, at man skal en tur på posthuset eller på internettet for at købe et fiske-

tegn til 125 kroner om året. Samfundet sætter således ingen krav eller standarder for dem, der skal foretage aflivningen af fisken. Langt mere besværligt er det, hvis man skal slå vilde dyr på landjorden ihjel (udover skadedyr som rotter og mus). Det kræves her, at man skal have et jagttegn, og for at få det skal man bestå såvel en skriftlig og en praktisk prøve.

I de danske medier kommer jævnligt fokus på antallet af vådeskudte dyr. Dette vækker altid bekymring og let opstandelse. Danmarks Miljøundersøgelser har siden 1990 haft et program for at sætte fokus på denne problematik. Hvor mange fisk, der svømmer rundt med kroge i kroppen eller skader fra garn og trawl, er der endnu ikke nogen, der har beskæftiget sig med i nær samme omfang. Problemet lader sig også kun vanskeligt kortlægge, men Danmarks Fiskeriundersøgelser har ikke tilsvarende langsigtede forskningsprogram som Danmarks Miljøundersøgelser, og heller ikke de grønne organisationer har indtil nu prioriteret at finde ud af, hvad der sker med fisk, der overlever kontakt med en fisker samt omfanget af problemet.

På samme måde som det er tilfældet indenfor jagtområdet findes indenfor landbruget mange regler for at sikre dyrenes velfærd. Både i Danmark og internationalt findes detaljerede regler for, hvordan man må transportere dyr fra landbrug til slagtning og hvordan slagtningen skal foretages. For fisk findes der dog kun regler, der angår kvalitetssikring og som alle fødevarer er underlagt, f.eks. at fisk skal ises fra 1. april til 1. oktober. Dette er dog udelukkende for at sikre, at konsumfisken ikke for-

dæres efter fangst og inden landing - reglerne sikrer ingen rettigheder for den levende fisk.

Fisk og havpattedyr

Nu er det jo ikke kun fisk, der lever i havet. Der synes at være en tendens til, at tobis og knurhanner tænkes som mindre vigtige end større havdyr for eksempel delfiner, hvaler, skildpadder etc. For eksempel har Den Internationale Hvalkommission (IWC) i mange år haft succes med at minere/stoppe fangsten af hvaler, uagtet at det kan forskubbe balancen i havet at frede enkelte arter gennem mange år, og at mange hvalbestande som ressource kan bære at blive udnyttet kommercielt. Dette forhold kan skyldes, at større havdyr er mere fotogene end de mindre; men det kan også være at størrelse igen er afgørende faktor for opfattelsen af, om det er i orden eller ikke at dræbe dyr.

Kort sagt: Kigger man juridisk på forholdet mellem dyr, fisk og grøntsager, så ligner reglerne for fisk dem for grøntsager, hvorimod reglerne for andre spisedyr, hvad enten de bliver fanget ved jagt eller opdrættet, er langt mere omfattende og komplicerede og lægger vægt på afliverens kompetence. Hvad angår dyrebeskyttelse, skal man således ikke forvente at se Nordsøtorsken som den nye panda, selvom bestanden er historisk lav.

Klassifikation og spisevaner

Går man ind på Dansk Vegetarforenings (DVF) hjemmeside, kan man finde følgende opsummerende definition af ordet vegetar: "En vegetar lever i hovedsagen som andre mennesker, men spiser

altså ikke kød, fjerkræ, fisk, skaldyr eller biprodukter af disse'. DVF uddyber: 'Det hænder at mennesker, som supplerer deres i øvrigt vegetariske kost med f.eks. fisk og skaldyr, kalder sig vegetarer. Det bør dog understreges, at man ikke er vegetar, hvis man spiser fisk eller skaldyr...'

Men et er teori, noget andet praksis. Møder man et menneske, som fortæller, at han/hun er vegetar, er det hverken uhøfligt eller ignorant at spørge videre: 'Spiser du så heller ikke fisk?' Det sker, at svaret er et kategorisk 'nej'; men ofte er svaret 'jo' eller et forbedt 'nej, helst ikke'. Emnet giver i hvert fald anledning til debat. På internettet kan man således under overskriften "Gider I ikke lade være med at kalde jer vegetarer, når I ikke er det?" få argumenter for synspunktet, at fisk ikke er grøntsager. Kategorierne flyver rundt i debatten; lacto-ovo vegetarer, veganer, frugtarer og så videre.

Mange nævner i debatten, at fiskespiserne (dem, der spiser grøntsager + fisk) forsøger at smykke sig med lånte fjer. Af debatten fremgår det, at mange vegetarer opfatter sig selv som personer, der tænker særligt meget på dyrevelfærd og derfor principielt er imod, at dyr dræbes. Fiskespiserne undergraver denne troværdighed, synes nogle af vegetarerne i debatten. Fiskespiserne svarer igen ved at bruge dyrevelfærdsargumentet, at fiskene har levet frit i havet. Flere af de fiskespisende 'vegetarer' giver således udtryk for en afstandstagen til dambrug og andre former for opdrættede fisk. En enkelt debattør, som er anonym fiskespiser, tyer til et mere uortodokst argu-

ment: Han/hun hævder at alt levende føler smerte "så fakta er: at det er lige synd for dyr/grøntsager... Og spise [sic.] er en vigtig bestanddel af at leve."

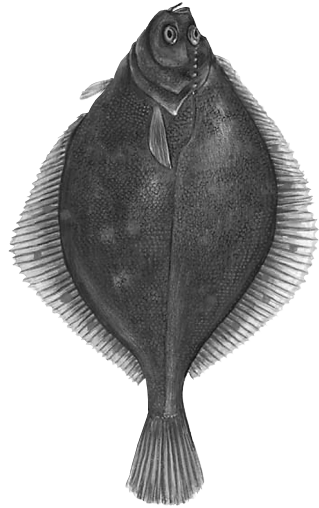
Fiskespiserens argumenter for, at de er vegetarer, bliver fejlet af bordet med henvisning til DVF, fødevarestyrelsen og Politikens Nudanske Ordbog. Andre vegetarer søger i debatten at forklare sammenhængen mellem vegetarer og fisk - for eksempel skriver Jenzo: "Vegetarisme er altid blevet forbundet med sundhed og helse og den slags. Fisk har samtidig været forbundet med sundhed og den slags. På et eller andet tidspunkt er der nogen, der har fået blandet det sammen."

Autoriserede definitioner af, hvilke spisevaner, der kvalificerer personer til at blive betegnet 'vegetarer' er ganske klare og entydige. Alligevel formår fisk at lave rod i kategorierne, således at fisk for nogle vegetarer ofte antages at være i kategori med grøntsager. Dette sker ikke blot blandt uindviede kødspisere, der spørger til grænserne for vegetarernes spisevaner; men også blandt de mennesker, der kalder sig vegetarer samtidig med, at de spiser fisk. En debattør, Rune, giver et eksempel fra en DSB brochure, hvori der stod: "I vores SpisLet-sortiment af vegetarprodukter har vi blandt andre trekantssandwich med æggesalat og tun".

Så er fisk grøntsager

Nej, selvfølgelig er de ikke det. Men i forbindelse med aflivning, med dyrevelfærd og -beskyttelse samt med vegetarers spisevaner bliver fisk betragtet som en kategori, der er tættere på grøntsager end andre dyr. ■

ANNE-SOFIE CHRISTENSEN ER ANTROPOLOG OG ER ANSAT VED INSTITUT FOR FISKERIFORVALTNING OG KYSTSAMFUNDSUDVIKLING.

STRAND- KRABBE

Et sikkert sommertegn er skrålende barn med hyssing, klype og bøtte, virrende rundt i strandsonen. De fanger krabber. En strandkrabbe er først og fremst et dyr som eksisterer gjennom sin relasjon til barn om sommeren. Dette lille snodige dyret kan mediere mellom verdener og ha overskridende potensial. Strandkrabba speiler barna i barnas rike, og de voksne har i utgangspunktet ikke tilgang.

af HENRIK TREIMO

Dyp lek på grunt vann

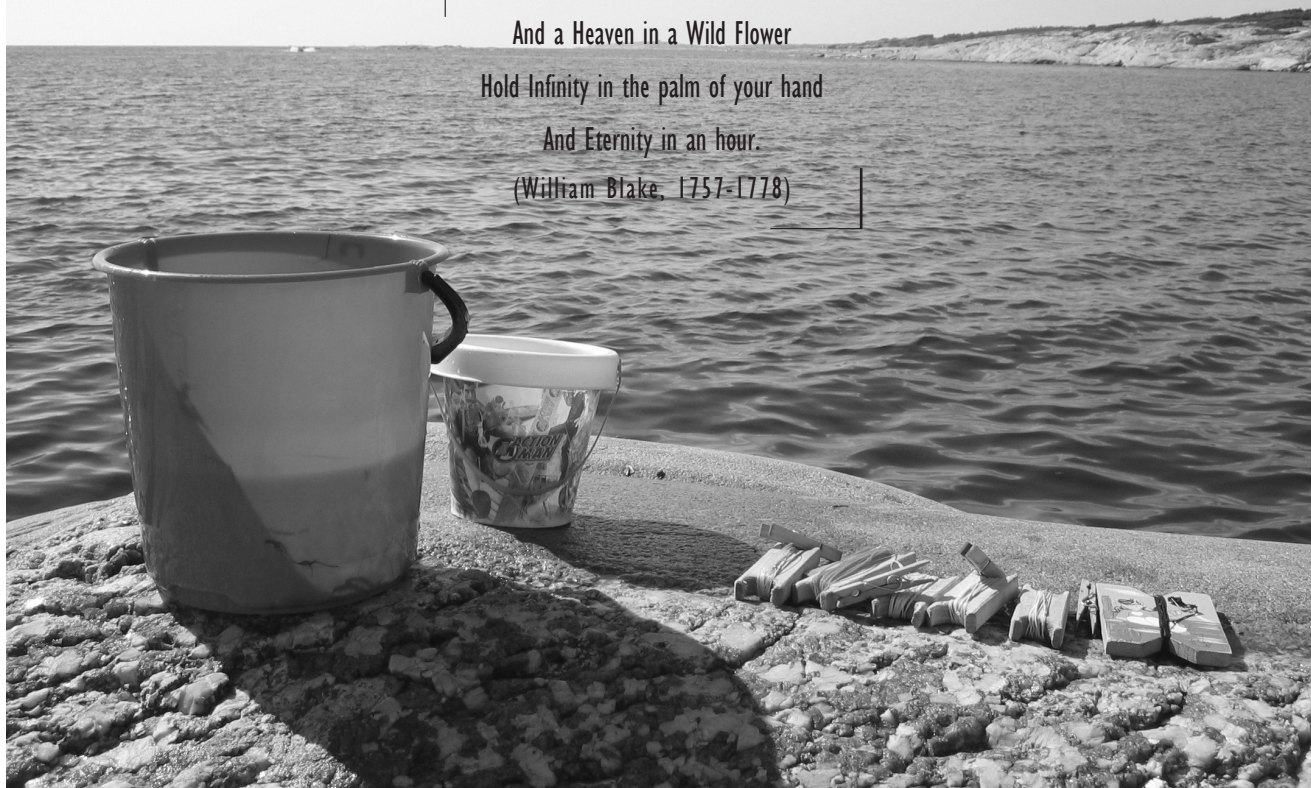
"Å fange krabber" eller "fiske krabber" er i følge barna "kjemppegøy", "morsomt" og "spennende", og det er en altopplukkende aktivitet. Blåfrosne barn med klaprende tenner og skjelvende hender kan fange krabber til de blir båret i seng. Krabbefiske eller krabbefangst, som leken heter, kjenne-tegnes som leker flest av at den foregår i et rom og i en tid utenfor hverdagslivet. Leken særpreges av irrasjonalitet og av ikke-orden, og det dreier seg om frihet i lek og i tanke. Samtidig er det noen uformelle regler tilknyttet le-

ken som "nye krabbefiskere" innvies i gjennom deltakelse og observasjon. Krabbefangst er altså ikke fangst eller nedleggelse av bytte i ordinær forstand, det er mer som en rituell jakt i form av repetitiv leke-fanging. Målet er ikke å drepe byttet, men å lure det. Samtidig er noe av spenningen med leken i strandsonen knyttet til nettopp dødens potensielle nærvær. De voksne passer på at barna holder seg på grunt vann, og barna har uformelle moralske forbud mot drap av krabber. Store krabber og dypt vann er ikke langt unna, og en krabbe kan uheldigvis bli knust,

men krabbefangst handler om å ha det gøy, om å ha kontroll og om mestring i samspill med krabber, enkel teknologi og andre barn - i strandsonen.

Krabbefiskets innhold, struktur og repetitive elementer gir rom for å tolke det som et rituale hvorigjennom barna bekrefter seg selv som barn, hvor de kan definere verden i sitt bilde, og hvor de opplever å være herre over liv og død. Strandsonen, der fisket foregår, er et grenseland mellom det uendelige havet med alle dets hemmeligheter og skumle ting, og voksenverdens ordnede struktur

To see a World in a Grain of Sand
 And a Heaven in a Wild Flower
 Hold Infinity in the palm of your hand
 And Eternity in an hour.
 (William Blake, 1757-1798)

på land. Leken med strandkrabba kan på et subtile nivå bekrefte verdens orden og mystiske potensial, og således kan strandkrabba sies å mediere mellom spørsmål knyttet til barn og voksen, mellom grunt og dypt vann, mellom sommer og vinter, og mellom liv og død. Strandkrabba kan i en slik, langt fra naturvitenskapelig tilnærming, sies å være et medium med potensial til transcendentale erfaringer.

Krabber i barnas bilde

Strandkrabba er søt og skummel på samme tid, noe som gjør den til en ambivalent skapning,

Ambivalensen kommer til uttrykk i det alle barn er "litt redd for dem". I tillegg til to store klør på hver side av sine utstikkende sorte øyne, har de et takkete ryggskjold og åtte leddede bein som ender i skarpe spisse føtter. Som om ikke det var nok, beveger de seg sidelengs. Denne måten å bevege seg på oppfattes av barna som litt rart og morsomt, og kanskje litt klumsete, noe som uttrykkes i henrykte utrop som; "de går på skeive!" Krabbene er for barna skapninger som de kan kommunisere med. "Den har kanskje lyst på det skjellet her!?",

eller "den er ikke sulten nå". De antas å ha en viss intelligens, uten at de oppfattes som smarte. Barna snakker stadig om å "lure dem", og de morer seg med krabber som lar seg fange flere ganger i løpet av en dag. Når en krabbe nærmer seg et åte, hender det ofte at "krabbefiskeren" hvisker "ta den, ta den!" til krabba.

Kategoriene krabbene omtales i er ikke strengt formulert. Det handler mer om å skille ut avvikere fra en uformulert ide om "normal krabbe". En spesiell farge, eller et spesielt mønster på ryggen, en krabbe som mangler en klo eller

et bein eller to, fanger umiddelbart fiskernes interesse. De blir straks omtalt som "den med mønsteret", "han" eller "den uten klo", "den grønne" og "den røde". Avvikere får ofte særbehandling som kommer dem til gode. En krabbe med et alternativt mønster på ryggen kan få en egen bønne eller noe ekstra mat og friskt vann. Prisen krabba må betale er å bli løftet opp og vist fram relativt flere ganger en sine brødre og søstre. Avvikende adferd kan også slå heldig ut. En krabbe som "jukset" og dermed diskvalifisert i en konkurranse på Landsteilene i Oslofjorden, fikk umiddelbart "friheten tilbake". Ikke fordi den var kjip, men fordi den utviste en morsom uventet atferd. Kjønn virker ikke til å være av betydning tiltross for at en del barn har lært hvordan de kan se forskjell på dem.

Størrelsen på krabbene er kanskje den faktoren som har størst innvirkning, både på struktureringen av, og innlevelsen i krabbefisket. Dess større en krabbe er jo "farligere" er den. Krabber på størrelse med en voksen tommelfingernegl tar de fleste barna i hånda, men etter hvert som størrelsen tiltar tyndes det ut i rekkene blant de som "tør å holde den". Selv de tøffe gutta på elleve år kommer til kort her. Krabber som går utover størrelsen på en barnehånd er uaktuell å holde for de fleste. Krabber som oppfattes som store - og det kan altså variere sterkt, fra et par centimeter og oppover - håndteres med det som blant mange kalles "krabbetak". Dette er et effektivt grep der krabba holdes mellom tommelfinger og pekefinger slik at den ikke

får mulighet til å klype. For å feste grepet "klemmes krabba ned mot bunnen av bøtta". Det følger status med å fange en stor krabbe med store klør. Når barna kikker i hverandres krabbebønner er det de største krabbene som først blir lagt merke til; "hvem har fanga den svære?!" Men det er også en tendens til at de yngste barna er mer opptatt av de små krabbene enn de eldre barna; "hvem er den lille sin? - den var søt!". Dette ulike fokus på krabbestørrelse tangerer barnas egne definisjoner av små og store barn.

Det antas ofte at de små krabbene er "babyer" og de store er "mammaen" og "pappaen". Videre omtales krabbene som "broren eller søstera til den". Hvis en stor krabbe går løs på en liten krabbe i bøtta, hender det at barna griper inn og "redder" den lille. I andre tilfeller holdes de store og de små krabbene atskilt i ulike bønner. Hvis flere barn fisker sammen, noe som er den mest vanlige formen for fangst, så tar en eller to av barna kommandoen og bestemmer hvilke krabber som skal være i hvilken bønne. På den måten spiller også hierarkiene i krabberiket hierarkiene blant barna samtidig som barna bekrefter sin posisjon i verden som barn versus voksne.

En type strandkrabbe som nærmest alltid vekker stor begeistring er de som er rødfarget. "Rødkrabbe!" hyles det når en slik en blir oppdaget eller har gått på agnet. Det er en utbredt oppfatning blant barna at de rødfargete krabbene egentlig er barneutgaver av de "store krabbene". Krabber som bor på dypet, som fanges av voksne og som kan spises. Store krab-

ber som fanges på grunt vann, men som ikke er røde utgjør i dette klassifikasjonssystemet et avvik - en anomali. De kan være en av de virkelig store, men det er ikke sikkert. De er med andre ord, krabber på feil sted. De er voksenkrabber i barnekrabberike. Dette fenomenet bidrar til at store krabber oppfattes som ekstraordinære og er gjenstand for mye oppmerksomhet. Dette kategoriske skille mellom voksenkrabber og barnekrabber har også sin parallell i selve krabbefangepraktisen. Når voksne personer tar med seg et krabbesnøre og setter seg på brygga sammen med barn for å fiske krabbe kan de bli oppfattet på samme måte - altså som anomali-ske (gjennfør egne erfaringer). En slik atferd blir imidlertid ikke oppfattet som truende, bare interessant. At de (barna) kan få lære voksne å fiske krabber eller le av de voksnes manglende ferdigheter på feltet oppleves som morsomt. For foreldre som ser voksne menn sette seg ned i barnrike for å fiske krabbe skurrer det imidlertid (også erfart).

Krabbefiske er en praksis hvor barna selv kategoriserer og hvor avvikene er resultater av deres eget kreative verdensbilde. Avvik oppfattes ikke som truende i betydningen redselsfullt eller i betydningen grunnleggende engstelse. Generelt kan vi si at avvik hos

krabber er interessant og positivt betont blant barna, og grunnen kan være at barna ser seg selv i krabbene og fordi krabbefiske og strandsonen oppfattes som deres eget rike.

I barnas rike

Av flere grunner kan strandsonen eller fjæra betegnes som

barnas rike. For det første er det her barna får sitt første møte med sjøen. Når voksne tar med barn til sjøen oppsøker de først og fremst en strand. Det å være på stranda blir presentert for barna som spennende og morsomt - særlig den delen som har med jakt og fangst av små rare kryp å gjøre. Strendene har også særtrekk som

appellerer til barn. Det er grunt vann, ofte med sand som er myk og hvor de aller minste kan sitte og grave, og både vann og ting som befinner seg der er håndterbare for barna. For å utøve strandliv får alle barn en håv og en bøtte; egnede redskaper til å fange og kontrollere livet i fjæra med. I tillegg til at barn finner dette

spennende og frydefullt, kan de selv observere at strandsonen stort sett domineres av andre barn som dem selv. Det er de som "ruler" i strandsonen, mens de voksne sitter på avstand og holder et øye med dem. Hvis de voksne kommer ned for å delta, - ja så oppfører de som barn de også: De kommer med badeball, dykkemaske, flytemadrass, eller andre lekesaker, og de skråler og skriker akkurat som barna selv. Den eneste forskjellen er at små barn må ha på seg det normative plagget "redningsvesten". For noen er dette en tvangstrøye, men for de fleste ser det ut til at redningsvesten forsterker følelsen av å operere på egen hånd, og dermed bidra til en følelse av at strandsonen er et grenseland hvor det er litt farlig å leke. Slik krabbene kan dø når de trekkes ut av sitt element, hvis de ikke passes på (vann i bøtta, tang å gjemme seg i, skjell eller snegler å spise), skjønner barna at de selv er i fare om de faller i krabbenes element.

At disse krabbene ikke er mat bidrar til å fortelle barna at dette er lek. Alle de barna vi har spurt om de ikke skulle spise krabbene de fanget, har ristet oppgitt på hodet, eller sett lettere skrekkslagne på oss, og sagt at "det går ikke an!" På oppfølgingsspørsmålet om de spiser store krabber? Jo da, noen gjør det, men "det er noe annet". - Jammen reker da, det spiser dere vel? Ja, noe gjør det, men de ser det fortsatt som helt umulig å spise småkrabber. Det blir helt irrelevant at strandkrabbe er regnet som delikatess lenger sør i Europa, og at det på Sørlandet ble fisket strandkrabber i tegner til ma-

tauk til utpå 1700-tallet. En forklaring på denne sterke moralske motstanden mot å spise småkrabber kan være at krabbene lever i barnas rike og inngår i barnas lek, og dermed er de per definisjon ikke mat. Ikke fordi barn vet at de ikke skal leke med maten, men fordi barna identifiserer seg med krabbene. Krabbene er som barna selv - de er barn. Her mellom sjø

og land befinner barna seg altså sammen med barneutgaver av store dyr som de kan leke-fange. På land sitter foreldrene og i havet utenfor bor de store krabbene.

Fangstmetoder og fangstkultur

Barna får gjerne sin første leksjon av ivrige foreldre, men innovasjon og alternative fiskemetoder blir gjerne overført mellom barna i strandsonen. Teknologien er enkel, men effektiv. Fangstredskapene består av tre deler. Et krabbesnøre, eventuelt en håv og den obligatoriske bøtta. Alternativt kan krabbene fanges "bare med henda", men denne metoden er forholdsvis sjelden. Majoriteten av krabbefiskerne er mellom fem og elleve år. Jenter og gutter deltar på like premisser, og vi har ikke erfart noen form for diskriminering.

Krabbefiske foregår hvor som helst i strandsonen der det er litt steiner og tang, men fiske fra brygge på grunt vann dominerer. Fiskerne ligger da langflate på magen og kikker ned i vannet. På forhånd har de funnet noen blåskjell eller snegler som de har knust (ofte med en stor stein). Dette må gjøres "litt forsiktig slik at de ikke moses". Skjellet festes til snøret ved hjelp av klypa, bøtta fylles med litt vann, og håven legges innenfor rekkevidde (for de som bruker slike). Når de får øye på en krabbe, skriker de ut "krabbe!", eller "jeg ser en!". Oppmerksomheten skjerpes og stemmeleiet blir til engasjert hvisking, samtidig som snørene lempes i den retningen krabba befinner seg. Krabba er "ikke særlig lur", i følge en krabbefisker, så den hopper rett på åtet og begynner å spise ved å rive løs biter av skjellet og stappe i munnen. Dette blir den så oppslukt av at den i de fleste tilfeller ikke registrerer (eller bryr seg om) at den skifter element fra vann til luft. Skulle den imidlertid falle av på veien til bøtta, utbryter fiskerne "å nei, den falt av!", før de umiddelbart går inn for å fange den samme krabba en gang til. Kysten er full av krabber så i løpet av noen timer kan en tilters bøtte bli halvfull. At barna ikke spiser krabbene, men "kaster dem uti igjen" som det heter, etter endt fiske, bidrar selvfølgelig til et godt fiske neste gang.

Ikke sjelden får de opp de samme krabbene som de tidligere har hatt i bøtta; "Å, det er den igjen!" Det repetitive elementet ved krabbefiske både når det gjelder steder, teknologi, metode, vær og

årstid, gjør krabbefiske til en rituell lek. Essensen i leken er spenning, mestring og det å ha det gøy sammen med andre barn. Samtidig som barna kan oppleve å være konger i eget rike. De kan reglene, de kan fange krabbene, og de kan bestemme over liv og død.

Strandkrabbe er et dyr som i vår del av Skandinavia kan sies å eksistere i vår bevissthet, først og fremst i kraft av sin relasjon til barna. Det finnes ingen offentlig diskurs om strandkrabbe, og det finnes svært lite litteratur om den. I spesialiserte lærebøker i marinbiologi kan man finne den under navnet *Carcinus maenas*. Men det er i faktabøker for barn av typen "Livet i Fjæra" at den først og fremst er representert.

Svært få voksne i Norge (biologilærere holdt utenfor, siden de som kjent tar med skolebarn til fjæra for å lære dem om naturen) har noe forhold til strandkrabbe utover minnene fra barndommen eller gjennom at deres barn fanger dem. Det er ingen strandkrabbediskurs å spore, foruten den som barna selv initierer i sitt sommerlige rituale. Det betyr ikke at voksne ikke kan delta, men de skal helst gjøre det på barnas premisser. ■

Takk til Martin Skauen, som deltok i feltarbeid og analyse, samt presentasjon av hovedlinjene i denne artikkelen på seminaret "Norsk Dyr", ved Senter for Utvikling og Miljø, Oslo, høsten 2004

HENRIK TREIMO ER SOCIALANTROPOLOG VED SENTER FOR TEKNOLOGI, INNOVASJON OG KULTUR, OSLO UNIVERSITETET.

fotos, Henrik Treimo

Skyggebillede af en giraf fra Givskud Zoo. Foto, Jacob Bøtter.

Fasanernes hoveder hænger livløst udover bordets kant. Fødderne er slappe, men alligevel trukket op i en underlig krampagtig stilling. De glasklare øjnes livløshed forstærker fornemmelsen af, at fuglene har været levende, endda for ikke mere end et døgn siden. Alle børnene og de voksne sidder på mælkekasser rundt om bordet, tæt nok til at se, men i sikker afstand fra de skarpe knive, som Tildes far, jægeren, har medbragt. De to fasaner skød han i

går, og i dag er han på besøg i børnehaven, hvor han skal vise os, hvordan en fasan ser ud indvendig.

Jægeren holder begge fasaner op i luften så alle kan se dem, hvorefter han begynder at plukke fjer af dem. Tilde deler fjer ud til de heldige, som sidder på første række, mens jægeren hurtigt snitter den ene fasanens bryst op, behændigt skærer nogle af indvoldene ud og placerer dem ved siden af de døde fuglekroppe. Flere af børnene reagerer

prompte med et "ad, hvor ulækert"; men jægeren fortsætter uanfægtet. Han holder et af fasanens organer op i luften og fortæller, at vi kigger på fuglens kræse, der er fyldt med små sten, som fasanen knuser sine spiste korn med. Kråsen skæres op, Tilde tager den i hånden og viser den rundt til børnene på mælkekasserne. Nogle af børnene vil gerne se hjertet, hvorpå jægeren straks skærer hjertet ud, giver det til Tilde, som igen viser frem. Til sidst sendes hele den døde,

OPDRAGET AF DYR

- EN MODERNE JUNGLEBOGSFORTÆLLING I DANSKE BØRNEINSTITUTIONER

Rudyard Kiplings Mowgli blev opdraget af dyr til at leve et liv i junglen. I danske børneinstitutioner bruger man også dyr som opdragere. Gennem omgangen med dyr og undervisning om dyr oplæres børn til at anerkende bestemte kulturelle værdier og måder at omgås hinanden på. Men denne civiliseringsproces er ikke uden paradokser og ulogiske krav, som børnene må lære at forholde sig til.

af JANE MEJDAHL

nu åbne fugl rundt, så alle kan røre og se. På mælkekasse-rækkerne bliver der uro, da flere af børnene trækker sig forskrækkede væk. Balder knuger min hånd, og Lise begynder at græde. Da Tilde til sidst uddeler fjer til resten af børnene, synes koncentration om opskæringen at forsvinde, og i stedet begynder en strid om, hvem der skal have hvilke fjer. Lige inden jeg rejser mig for at starte oprydningen, henvender jægeren sig til mig og meddeler med beklagelse, at det

var synd for Lise, "men det er nu godt at vide, hvordan dyret ser ud, inden det ender i kødhakkeren".

Børnene i den nordkøbenhavnske børnehaven har før dissekeret fisk, men denne gang er første gang et større dyr er på bordet. I det hele taget er børn og voksne her meget optagede af dyr. Børnehaven holder kani-ner, marsvin og høns i indhegnede dyregårde, og et par affældige vagtler huserer i institutionens drivhus. Mange dage går

med at passe og tegne dyr eller få læst højt fra bøger om dyr. Og udflugterne til de omkringliggende skove går ofte med at finde insekter og undersøge dem under forstørrelsesglas. Den almindelige opfattelse er, at det er sundt for børn at være sammen med dyr.

Antropolog Susan G. Davies skriver i monografien 'Spectacular Nature: Corporate Culture and the Seaworld Experience', at forholdet mellem dyr og børn vækker positive associationer i

Vesten, fordi børn ses som en gruppe, der har noget særligt at vinde ved omgang med og undervisning om dyr. Voksne i børnehaven og skoletjenesten i Zoo, hvor mit seks måneder lange feltarbejde foregår, deler denne opfattelse. De fortæller i interviews, at formålet med at udvikle børns forhold til og viden om dyr er, at børn herved skal lære deres egen identitet at kende, få viden om samfundet og forstå at drage omsorg og føle ansvar for levende væsener. Voksnes tilskyndelse af relationer mellem børn og dyr kan herved ses som en del af den civiliseringsproces, der foregår i undervisningssituationer og daginstitutioner. Det er en civiliseringsproces, som er præget af en vis ambivalens.

somt for nogle, men som jægeren også sagde, er det godt at vide, hvad et dyr består af, inden vi spiser det. Ifølge Karin, kan fasan-dissektionen give børnene en ide om, hvordan "tingene hænger sammen".

Mit ærinde på kontoret er dog ikke fasanerne, men noget ganske andet. De voksne i børnehaven har besluttet, at drengen

dyregårdene, og hans samtaler med både mig og andre børn drejer sig ofte om de dyr, han har set i Zoo. I nogle dage har de voksne overvejet, hvilke konsekvenser sagen skal have. Da Balder og jeg tilbringer en del tid sammen, har Karin indkaldt mig til et møde for at få mit syn på sagen.

Af vores samtale fremgår det, at Karin er mere end almindeligt bekymret over situationen. Balder bliver nemlig ikke bare opfattet som voldsom overfor dyrene, men også overfor sine kammerater i børnehaven. Karin siger, at særligt én som Balder har godt af at være sammen med dyrene, fordi han sammen med dem vil lære at drage omsorg og føle ansvar for et levende væsen, lære sine

Ambivalens i civiliseringen af børn

Det er efter frokosttid i børnehaven, et par dage efter jægerens besøg. Jeg sidder på børnehavederen Karins kontor, og vi kommer tilfældigt til at tale om fasan-dissektionen. Karin fortæller mig, at en opskæring af et dyr giver børnene mulighed for at se, hvad der gemmer sig inde i et levende væsen, og hermed kan de få en forståelse for anatomi. Hun siger, at det måske var lidt vold-

Balder ikke må være med til den daglige pasning af børnehavens dyr det næste stykke tid. Balder puttede nogle kaniner i fodertønderne og det var dråben, der fik bægeret til at flyde over. Igenem længere tid har de voksne holdt øje med Balders fremfærd overfor dyrene, og det er blevet vurderet, at han er for voldsom. Paradoksalt, da Balder er et af de børn, der interesserer sig mest for dyr. Han hjælper hver dag i

egne følelser bedre at kende, og i sidste ende vil det måske resultere i, at han udvikler "fornuftige forhold til sine kammerater".

Lige inden jeg rejser mig for at forlade kontoret, viser Karin mig begejstret en tegning, lavet af Balder efter fasan-dissektionen. Tegningen viser et gennemsigtigt får, hvor hjertet er tydeligt tegnet. Karin foreslår mig at tage tegningen med i min undersøgelse for at vise, at "han jo godt kan".

Karins ros til Balder i forbindelse med tegningen udtrykker en tydelig ambivalens i forbindelse med voksnes hensigter med børn og dyr. På den ene side, kalder en dissektion på, at dyret betragtes som en genstand - noget mennesker kan skære i og lære af. Eventuelle følelser, eksempelvis utilpashed, bliver negligeret til fordel for de værdier, lærdommen bringer med sig. På den anden side opfordres børn til at omgås og udvise omsorg, ansvar og empati for dyr. Disse to måder at forholde sig til dyr på står ikke i modsætning til hinanden, men er to sider af den samme civiliseringsproces. Begge sider sigter nemlig imod at civilisere børn til en forståelse af dyr og samfundets gældende adfærds- og samværsformer. I sådan en optik kan fasandissektion læses som et overgangsritual. Et overgangsritual til en bestemt forståelse af dyr.

På vej mod et vidensfællesskab

Flere af børnene reagerer med utilpashed eller afsky overfor åbningen af fasanen. Den umiddelbare reaktion afløses dog snart af iver, da fjerene bliver delt ud. I den forbindelse fungerer uddelingen af fjer både som

afløser af opmærksomheden, men også som hjælp til at overvinde afsky eller utilpashed. Både Karins og jægerens udtalelser peger netop på at meningen er, at børnene skal komme ud over deres umiddelbare følelser og bevæge sig mod en forståelse af, hvordan "tingene hænger sammen". Karins ros af Balders tegning viser, at han i hendes øjne

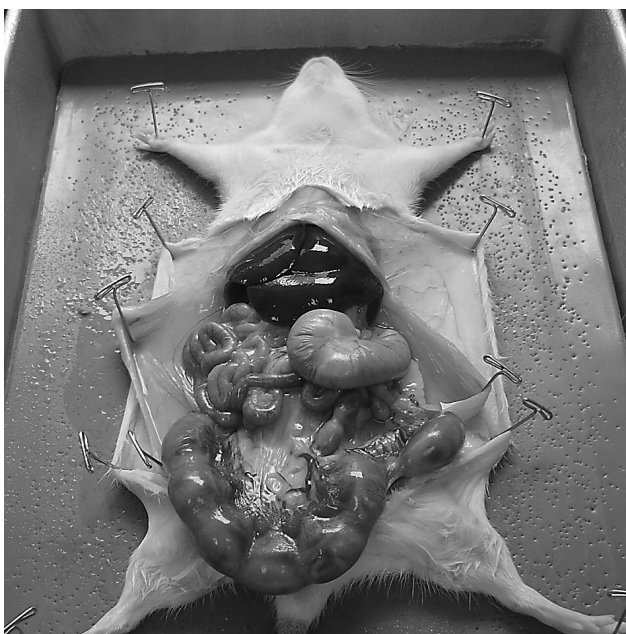
særlig måde at anskue dyr på.

Vidensfællesskabet er baseret på vestlige naturvidenskabelige idealer, der er kendetegnet ved en bestemt måde at forstå dyr på, hvor dyr ses som upersonlige 'genstande', der udelukkende handler på baggrund af impulser og hormoner. Yderligere præsenteres dyr sjældent som individer, men optræder i stedet som repræsentanter for en art.

Denne forståelse af dyr er gennemgående for de vestlige samfund. Skoletjenesten i Zoo er også eksponent for den måde at opfatte dyr på. I skoletjenesten er dyr tildelt numre og ikke navne, som vi kender det fra for eksempel kæledyrshold. Alle dyr er tamme og vant til at blive håndteret af mennesker, men de ansatte 'kæler' sjældent

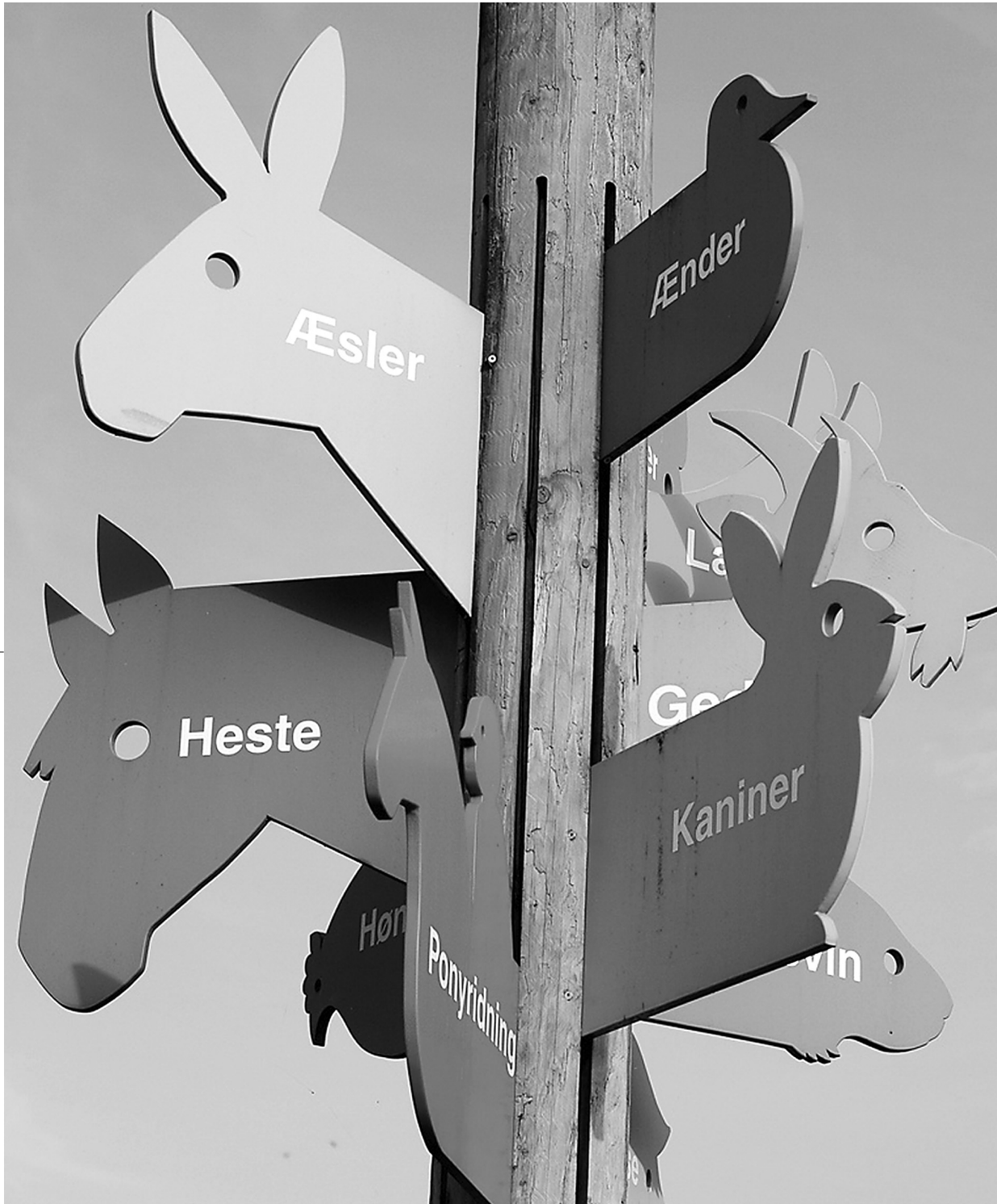
for dem udenfor undervisningstimerne og taler aldrig om dem i følelsesmæssige vendinger. De manglende navne og 'kærlige følelser' overfor dyrene antyder, at et ikke-personligt forhold til dyrene skal etableres.

Først til sidst i undervisningstimerne gives børnene fri til at røre og holde dyrene. Målet er at reducere det personlige, følelsesbetonede forhold til dyrene,

Dissekering af en rotte. Foto, Allen Lew.

er på rette vej mod denne forståelse. Formålet med fasandissektionen består i at overvinde eller reducere sine egne følelser, at bevæge sig fra at udtrykke umiddelbare følelser til at forholde sig mere nøgternt til det viste. Fasandissektionen er på den måde et overgangsritual, der skal indlemme børnene i et vidensfællesskab - det vil sige et fællesskab, der er kendetegnet ved en

Vejviser i København Zoo. Foto, Jacob Bøtter.

hvilket også afspejles i andre tilfælde. Ofte er børnene ivrige efter at fortælle personlige historier om eksempelvis kæledyr. Disse overhøres dog for det meste, hvorimod faktabaseret respons på undervisningen både anerkendes og tilskyndes. Ligele-

gere i naturen. Dyrenes handlen bliver fortolket som resultat af hormoner og således fælles for arten.

På den måde etableres det vestlige, naturvidenskabelige vidensfællesskab i praksis. Det samme gælder i udflytterbørne-

mel naturvidenskabelig tradition, derfor udmærket indenfor rammerne af det beskrevne vidensfællesskab og kan hermed ses som et overgangsritual, der indlemmer børn i fællesskabet.

Følelser, dyr og børn

Karins ros af Balder i forbin-

København Zoo har årligt lidt over en million besøgende, heraf er 80% børnefamilier på udflugt. Foto, Jacob Bøtter.

des gælder det, at dyr bliver præsenteret ikke som individer, men som repræsentanter for arter. Når der eksempelvis laves såkaldte adfærdsforsøg med dyrene, lægges vægten ikke på det enkelte dyrs ageren, men på hvordan dyret som art ville rea-

haven, hvor faktabaserede bøger optager plads på hylderne og tid i hverdagen, og hvor røntgenbilleder af kaniner bliver diskuteret over frokosten og insekter studeret i forstørrelsesglas på udflugterne. I forlængelse heraf falder dissektion, som er en gam-

delse med fasantdissektionen og tegningen viser ganske vist, at han i hendes øjne er på vej ind i vidensfællesskabet, som tilsigtet. De voksne i børnehaven mener dog, at han på den anden side har problemer med at begå sig socialt. Dette

Børnezoo i København Zoo er et populært sted. Her kan børn få lov til at klappe geder. Foto, Jacob Bøtter.

peger på, at en anden praksis eksisterer sideløbende med videnskabsfællesskabets måde at forholde sig til dyr.

Balder vækker, med sin voldsomhed overfor både dyr og børn, bekymring blandt de voksne i udflytterbørnehaven. I den side-tilselse af Balders forhold til henholdsvis dyr og mennesker ligger en antagelse om, at den manglende evne til at føle med dyrene, også afspejler en manglende evne til at føle med mennesker. Karin og flere af de andre voksne fremhæver Balder som en "følsom dreng". Derfor undrer det, at han

umiddelbart ikke udviser empati overfor både dyrene og de andre børn i børnehaven. Når de voksne undrer sig, er det et udtryk for, at empati anses som vigtigt i relationer til andre levende væsener. Og lige netop her kommer den sideløbende forståelse af dyr i spil: Karin hævder, at Balder er en dreng, der vil kunne drage fordel af at omgås dyr, fordi dyr kalder på pleje og omsorg. Ved at omgås dem vil Balder lære at drage omsorg og føle ansvar for andre levende væsener.

Under et interview uddyber Karin denne forståelse af dyr. Her

understreger hun, at når børn omgås dyr, får de mulighed for at øve sig på at "handle og agere" overfor andre mennesker. Hun giver et eksempel med kaninerne i børnehaven, der hver dag bliver indfanget og kælet for af et par børn i selskab med en voksen. Ofte gør kaninerne modstand, kradser og forsøger at stikke af, hvilket resulterer i at børnene føler sig afviste, skuffede eller sure. Karin mener, at sammen med kaninerne kan man komme igennem hele 'følelsesregisteret' og derved lære sig selv bedre at kende. Når man lærer sig selv og

sine følelser at kende, er man bedre rustet til at indgå i relationer med andre mennesker. Dyr ses på den måde som en væsentlig socialiseringsfaktor, når det gælder om, at lære og forstå samvær mellem mennesker.

I modsætning til vidensfællesskabets måde at se dyr på gælder her en anden, mere personlig og følelsesbetonet forståelse af dyr. Dyrene opfattes som levende, aktive væsener, som man kan have følelsesmæssige forhold til. Dette kommer også til udtryk i andre sammenhænge, blandt andet i skoletjenesten, hvor man til sidst i timerne giver børnene tid til at kæle for de dyr, der bliver brugt i undervisningen. Eller når man i undervisning for før-skolebørn og børnehaveklasse, giver dyrene navne opfundet til lejligheden og tildeler dem personlige træk. Når dyrene i disse sammenhænge gøres til personlige væsener kalder de samtidig på empati. Det oplever jeg, da en lærer for en 5. klasse udtrykker, hvor rart det er at se de store drenge kæle for marsvinene i Zoos skoletjeneste. Læreren forklarer, at det er rart, fordi drengene gennem samværet med marsvinene kommer i kontakt med følelser som omsorg, empati og ansvar - værdier der dels går igen fra beskrivelsen af Balders situation, men også generelt lægges vægt på i danske institutionssammenhænge, og voksne ser i børns samvær med dyr et potentiale for at vække disse følelser og indlære disse værdier.

To sider af samme sag

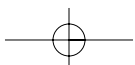
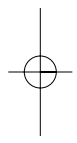
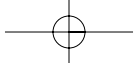
Historien om Balder viser, at børn i danske institutioner og un-

dervisningssammenhænge skal kunne navigere mellem modsatrettede opfattelser og praksisser med dyr. I visse situationer skal dyret forstås og behandles som en upersonlig genstand, som børn skal lære af. Til andre tider skal der etableres et personligt forhold til dyret. Herigennem vil børn nemlig lære at drage omsorg og føle ansvar og empati til brug i relationer med andre mennesker. Umiddelbart står de to sideløbende forståelser af dyr i modsætning til hinanden. Det er denne ambivalens, Balders situation er et billede på, når han på den ene side roses for at have forstået formålet med fasandissektionen, men på den anden side straffes ved at blive forment adgang til dyrene, fordi han i de voksnes øjne ikke føler empati for de dyr, han putter i foder-tønderne.

Den modsatrettede brug og forståelse af dyr er umiddelbart udtryk for en ambivalens. Men der er tale om to sider af samme civiliseringsproces. Fasandissektionen kan læses som et overgangsritual, en markør af børns indlemmelse i vidensfællesskabet. I forhold til oplæringen i det personlige, følelsesbetonede forhold til dyr, er der ingen tydelige markeringer af transformation fra en tilstand til en anden. Det er selve samværet med dyrene, der ses som transformerende. Gennem samvær med og viden om dyr, skal børn lære deres eget samfunds adfærds- og samværsnormer at kende. Ligesom i Mowglis tilfælde er forholdet til dyr således en væsentlig faktor, når danske børn skal civiliseres til at begå sig i samfundet. ■

JANE MEJDAHL ER SPECIALESTUDERENDE VED INSTITUT FOR ANTROPOLOGI, KØBENHAVNS UNIVERSITET. HUN HAR I 2004-2005 VÆRET PÅ FELTARBEJDE I SKOLETJENESTEN I KØBENHAVNS ZOO, EN KØBENHAVNSK UDFLYTTERBØRNEHAVE MED DYREHOLD SAMT TO KØBENHAVNSKE FOLKESKOLER.

INTRODUKTION	3
AF JAKOB KRAUSE-JENSEN OG LOTTE ISAGER	
HE WANTS TO KISS YOU, MADAM!	4
AF CHRISTIAN SUHR NIELSEN	
HESTEKRÆFTER I FEM TUSIND ÅR	14
AF SARA HEIL JENSEN	
En krokodillejægers død-	20
NATURBETVINGELSE OG NATIONBUILDING I AUSTRALIEN	
AF LARS JENSEN	
ER FISK GRØNTSAGER?	28
AF ANNE-SOFIE CHRISTENSEN	
STRANDKRABBE	32
AF HENRIK TREIMO	
OPDRAGET AF DYR	38
- en moderne junglebogsfortælling i danske børneinstitutioner	
AF JANE MEJDAHL	